

ГЛАСНИК СКОПСКОГ НАУЧНОГ ДРУШТВА

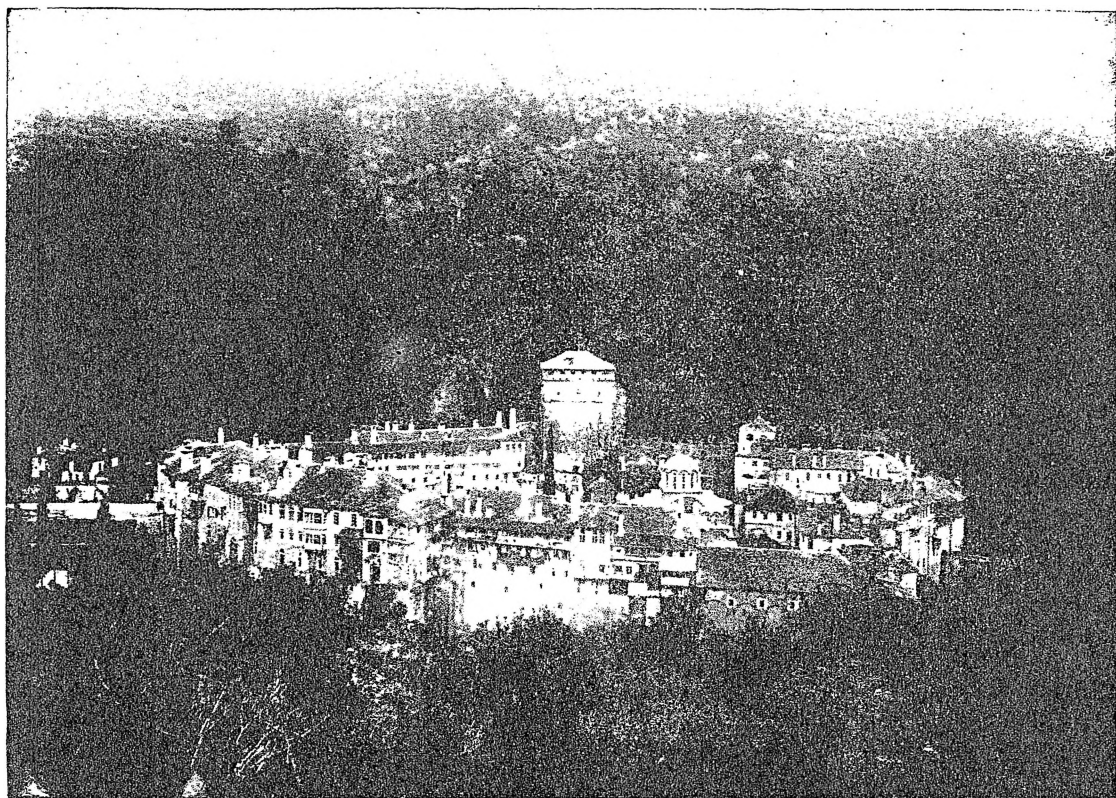
КЊИГА XIV, Д. Н. 8.

СКОПЈЕ, 1934 ГОД.

ГУСАРИ НА СВЕТОЈ ГОРИ И ХИЛАНДАРСКИ ПИРГ ХРУСИЈА ОД XII—XV ВЕКА

1. ГУСАРИ И СВЕТОГОРСКА УТВРЂЕЊА

Велика већина светогорских манастира и данас пружа изглед средње-вековних, добро утврђених, градова. — Њих опасују стари високи градски зидови, на којима су обично подигнуте и манастирске ћелије; а сачувана је још и по нека стара кула или *пирг* за одбрану (в. сл. 1 и 2).

Сл. 1. — Манастир Хиландар, са пиргом Св. Саве; поглед са запада.

Такав архитектонски изглед добили су светогорски манастири, као и многи други манастири у средњем веку, у главном због велике несигурности, која је тада била скоро општа, а нарочито на мору које опасује врло уско а дугачко светогорско полуострво са три стране, те су морски разбојници — *гусари* лако могли залетати се у Свету Гору да пљачкају благо по мана-

стирским ризницама, које су, особито од XII—XV века, често пута обиловале сребром, златом и другим дарованим драгоценостима...

При једном таквом нападу морских разбојника у XII веку, још пре доласка Св. Саве и Св. Симеона-Немање на Свету Гору, пострадао је и опустео стари грчки манастир Хиландар, који су они доцније обновили и подигли као задужбину династије Немањића српском народу и утврдили га као средиште монашког и црквено-просветног српског живота на Светој Гори. Доментијан, биограф Св. Симеона и Св. Саве, каже: да су они нашли Хиландар потпуно опустео „*ош безбожних гусареј* и в' последњеје преклонивше се“; и добивши одобрење пре свега су обновили цркву Св. Богородице, те је распространили и украсили „јелико требоваше на поч'ст от'ч'ству (им)“; а за тим су назидали град око манастира „и *пирг* велик в' њем, јако *пидоб'н цар'скому дому* (в. сл. 1 и 9), и полати превелики томужде (пиргу) подобни“.¹ Готово на исти начин описује се, код Доментијана и Теодосија, и обнављање манастира Св. Симеона Богопримца — на месту званом Просфоре, недалеко од улаза у Свету Гору са Халкидике. Њега су Св. Симеон и Св. Сава обновили, по жељи ватопедског игумана, још пре Хиландара; а и за тај се манастир каже: да је запустео „*ош безбожних гусар*“, те су га нови ктитори обзидали „*шврдим градом*“ и у њему подигли „*пирг велик*“ уз „двокровне и трокровне полате“²...

Ускоро после смрти очеве Св. Сава је на сличан начин обновио и манастире Каракал и Ксиропотам, који су такође „*ош разбојник морских*“ пострадали. Нарочито је интересантан био случај с Каракалом. Њега су разбојници потпуно опленили — „и в'се потреби манастирскије от мала до велика поплъенивше в'се отидоше“, водећи са собом игумана и сву његову братију. Дошавши до манастира Св. Атанасија понудили су Лаварцима заробљене каракалске калуђере на продају и ови их купе; али, како Каракалци нису имали ничим да се откупе од Лавре, то су Лаварци не само њих задржали као своје поданике, већ су и њихов манастир Каракал и сва њихова имањз узели себи за метох — „н' и манастир в'земше Лавране и поработише јего под свој манастир, да јего имајут в' метохију“. Каракалци се тада потуже Св. Сави и замоле га за помоћ. Он им одмах изађе на сусрет — „и злато много дав испуки манастир с' в'сјеми правдами јего, и игумена с' в'сеју братијеју јего от порабоштенија лавриот'скога слободи“, а манастир Каракал, као и Ксиропотам, узе под своју заштиту и обнови их као нови ктитор³...

Али Св. Сава, за време свога боравка у Светој Гори, имао је и сам лично непријатних сусрета са гусарима, који су га једном приликом и заробили били на мору између Ватопеда и Лавре Св. Атанасија; но ублажени чудном моћи његова духа пустили су га да се мирно искрца у лаварском пристаништу.⁴ Други случај још више карактерише велику проницљивост и сугестивну моћ духа Св. Саве. Он је, наиме, на повратку из Никеје 1219 год., где је посвећен био за првог српског самоуправног архиепископа, свратио у Свету Гору и по манастирима њеним, на молбу игумана, рукополагао способне монахе за ђаконе и презвитере. У доба када се он са свитом својом, на том путу, налазио у Лаври Св. Атанасија, упала је у тај манастир једна чувена разбојничка дружина под вођством једнога од најкрволочнијих гусарских војвода, који је многе светогорске манастире коначно упропастио и „на мору и по суху“ чинио страшна разбојништва. Чим је Св. Сава за то сазнао одмах је изашао пред разбојнике, лепо их поздравио, вођу им пољубио, па га увео у цркву и Богу се помолио, а за тим понудио му да га усинови и стално задржи код себе (ваљда као старешину своје оружане дружине — личне путне гарде?), ако хоће да се одрекне досадашњег живота.

¹ Ђ. Даничић—Доментијан, Живот Светога Симеуна и Светога Саве, Београд 1865, 60, 61, 68, 164 и 165; Ђ. Даничић—Доментијан (Теодосије), Живот Светога Саве, Београд 1860, 60.

² Доментијан, 156; Теодосије, 46.

³ Доментијан, 183 и 184.

⁴ Доментијан, 319.

Вођ гусара примио је ласкаву понуду Савину, продао је свој брод и распустио своју досадашњу разбојничку дружину богато обдарену новцем и оделом; а Сава је после тога одмах и формално усинио га, оденуо у богато „оловерско“ одело украшено с лавовима, даровао му лепо оседлане и обуздане коње, па му предао и своје оружане слуге — „отроке“ на службу... Када се, за тим, пронела вест о томе по Светој Гори сви су се дивили „чуду“ да се тако „великии вл'к и хишт'ник“ обратио на добро и калуђери светогорски „хвалу в'здаше Богу и пречистеј јего матери, и много благодареше светааго (Саву)

Сл 2. — Манастир Лавра Св. Атанасија.

в'сакајуде добро творешта им, и толика губитеља свобожд'ша је; и *по кој улучи в'са Свеџаја Гора в' ши д'ни, злааго врага избавл'ше се* молитвоју преосвештенааго“.⁵

Међутим, тај мир од гусара на Светој Гори није дуго трајао. Појавили су се нови разбојници и од њих су страдавали и наследници Св. Саве на архиепископској столици Сава II (1264—1271) и Јанићије I (1272—1279), док су као монаси живели у Хиландару. Биограф Св. Саве II просто каже, да је он, на повратку из Јерусалима, као монах живео на Светој Гори и „многи напасти и искушенија пријет от *безбож'них хусариш*“;⁶ док у житију његова ученика Св. Јоаникија пише: да је више пута од гусара, који су тада пљачкали и насиља чинили по Светој Гори, хватан и мучен био — „мнозјеј же напасти и нестројену ратованију тогда сушту от насилија *безбож'них хусариш*..... множицеју бо от такoвих јет бивааше и крепције мучен, и пакости многе твораху јему (по свој прилици да изда хиландарско благо?); (но) с'же не изнемогааше ниже когда устраши се...“⁷

⁵ Доментијан, 223—225.

⁶ Даничић—Данило, Животи краљева и архиепископа српских, Загреб 1866, 273.

⁷ Данило, 280—281. — Када је крајем XIV века, за турских провала, настало расуло у Србији, разбојници су и тамо нападали манастире и калуђере, па и саме пустињаке тражећи од њих благо. Тако се напр. у житију пустињака Св. Ј. фрема, бившег патријарха, каже: да су разбојници са исуканим мачевима нападали га у његовој испосничкој ћелији у планини код Дечана и довикивали му: „дај богатство!“ (Starine XVI, 37—38).

Утврдили смо већ, како су Св. Симеон и Св. Сава, обнављајући и градећи цркве и манастире по Светој Гори, не само ограђивали их високим и тврдим градским зидовима, него су у њима подизали и нарочите куле — грчки *џиргове*, а словенски *стл'џове*⁸ — за одбрану од разбојника. Али, о *посебним џирговима*, ван манастирских градских зидова у Светој Гори, немамо вести све до друге половине XIII века. Први такав самосталан објект за одбрану помиње се у нашим изворима 1262/3 год. у планини више Хиландара — уз пут који води са западне морске обале нашем манастиру. То је *џирг* или стл'п *Св. Преображења Сјасова*, који је подигао Краљ Урош I (1243—1276) „више великааго манастира (Хиландара) в' горје — *недосџаџки родишељ своих исџл'њаје...*“; а то је било, вели се даље, у доба када су нови Немањићи, синови Урошеви, већ за војску пристизали,⁹ дакле у време када се и први помен о том пиргу јавља. Изгледа, да је ту *џрви* живео Доментијан, тадашњи општи духовник хиландарског братства; а поуздано је, да је ту 1262/3 год. поред њега живео и један вешт писар — граматик Теодор, који му је преписивао потребне књиге,¹⁰ и да је ту 1264 г. он сам написао биографију Св. Симеона-Немање.¹¹

О сигурности Хиландара од морских разбојника са источне морске обале, где је и данас пристаниште манастирско, водили су нарочиту бригу краљеви Драгутин (1276—1316) и Милутии (1282—1321), синови Уроша I. Драгутин је, наиме, једном својом повељом ослободио људе хиландарских властелинстава — метохија у области Призрена од давања пограничних стража према Византији и наредио им: „за ту стражу *да дају у Свету Гору човека, да сџрежеш сџраже на мори на џрисџанишџи*“.¹² А краљ Милутин постао је нов велики ктитор Хиландара када је око 1300 год., на место старе првобитне цркве хиландарске, саградио данашњу велику цркву манастирску и „многи полати царскије и келије изредни в' пребиваније ту сушџиих ч'рнц“...; а околу свега тога „с'здал град с великоју *џврдиноју за належешџеје ради најасџи безбожних хурсарии, и в'здвиже џирги великије... и снабде је јако да не коснеџ се им* (калуђера и манастирског блага) *звер љуџиј* (разбојници) *и да не расхиџеш, чуждии, џруди јего*“...¹³ Он се је, одмах после тога, постарио и за боље осигурање Хиландара од источне морске обале, те је између манастирског пристаништа и манастира подигао један засебан врло висок и тврд пирг, који је по крају у ком је саграђен називан *Хрусииом*¹⁴ или *Хрисииом*¹⁵ и *Морским џиргом*, по цркви на њему — пиргом Ђелије *Сјасове* или *Вазнесења*,¹¹ а доцније и *Василијевим*¹⁸ *џиргом*.

2. ХИЛАНДАРСКИ ПИРГ ХРУСИЈА

Тај у основи стратегијски пирг, као и остали пиргови, изузетно од свих других хиландарских и светогорских пиргова уопште, развио се је постепено у готово независан манастирић, са доста знатним властeosким поседима и правима по Србији и Византији; те ћемо стога да расмотримо његове занимљиве односе како према Хиландару тако и према свима добрима, која је током XIV века добивао на дар, од српских владара, за своје издржавање и развијање.

⁸ Доментијан, 53.

⁹ Доментијан, 116—117.

¹⁰ Љ Стојановић, Стари српски записи и натписи, бр. 20.

¹¹ Доментијан, 117 и Стојановић, Записи бр. 4933.

¹² Споменик III, 11.

¹³ Данило, 132.

¹⁴ Fr. Miklosich, Monumenta serbica, 74, 76, 78, 82, 122; Споменик III, 13; Ст. Новаковић, Законски споменици, 482.

¹⁵ Т. Флоринский, Афонские акты, 66; Споменик III, 55; Р. Грујић, Три хиландарске повеље, Скопље 1934, 24 и 25, у Зборнику за историју Јужне Србије I.

¹⁶ Monumenta serbica, 61, 62; Ст. Новаковић, Законски споменици, 439.

¹⁷ Monumenta serbica, 57, 62, 66, 82, 122, 263; Споменик III, 13; Ст. Новаковић, Законски споменици, 483.

¹⁸ Monumenta serbica, 263.

Према основној повељи краља Милутина овај пирг је саграђен 1302 год. или, рачунајући с 13-тим индиктом, најраније 1300 год.;¹⁹ дакле, свакако одмах после обновљења целог Хиландара, као што излази и по реду излагања тих збивања у Даниловој биографији краља Милутина.²⁰ Као мотив постанка тога пирга краљ наводи, у својој повељи, велике невоље Хиландара од морских гусара. Он прича: како му је дошао хиландарски игуман Кириак са неколико калуђера (чр'н'ци) и, — „в'споменувше беди свои на мори, случајуишеје се им ош безбожних хур'сар, их же не можем исповједети“, — умолити су га: „створи нам препокоиште (на мору), в'с живош нам на мори и ош морја ни јеси“. ²¹ И он им је молбу испунио, саградио је „велик и тврд“ пирг „на мору“ и снабдео га свима потребама за одбрану и духовни живот калуђера, који ће у њему становати.

Најпотпунији, до нас сачувани, опис тога пирга дао је краљ Милутин у једној својој даровној повељи око 1311 год., у којој каже: „С'здах пирг велик и шврд с градом околo и с келијама на покој хотештиим жити чр'нцем ту, на месте рекомем Хрусија, при мори; и с помоштију бож'ств'ноју обр'х шого великаго иирга створих цр'ков в' име преслав'наго јего В'знесенија, и украсих пописанијем и с'суди јаже на потребу свештен'ними и в'њеш'ними правдами“...²² Потпуно је сагласан са тим описом и опис што га нам је оставио Данило у биографији краља Милутина: „И ту же, на брегу мора, у места глагољемааго

Сл. 3. — Пирг Хрусија, са северо западне стране.

и с помоштију бож'ств'ноју обр'х шого великаго иирга створих цр'ков в' име преслав'наго јего В'знесенија, и украсих пописанијем и с'суди јаже на потребу свештен'ними и в'њеш'ними правдами“...²² Потпуно је сагласан са тим описом и опис што га нам је оставио Данило у биографији краља Милутина: „И ту же, на брегу мора, у места глагољемааго

¹⁹ Ib. 65—66. — Аврамовић, који је први објавио ову повељу (Описание, 6), прочитао је „swi год., али се са том годином неслаже индикт 13, те је лако могуће да је на повељи била написана год. „swи, која одговара индикту, па је десна црта броја и током времена избледела или истрвена, те је Аврамовић прочитао као 1, а по њему и остали издавачи (Miklosich, Monumenta 66; Ст. Новаковић, Законски споменици, 476, који је први приметно несагласност индикта и године; и Корабљев, Actes de Hilandar II, бр. 18).

²⁰ Данило, Животи, 133—134.

²¹ Monumenta serbica, 66,

²² Ibid., 74.

Хрусија, в'здвиже *пирг велик* и *вр'ху јего* постави *цр'ков* в' име *В'знесенија* Господња, и *около с'зда град* и постави полати многи, и ту устав в'с цр'ков'нии утвр'див и в'сак довољ јелико хотештиим жити у места тога подав"... Али је Данило при том опису оставио и један податак више за ближе одређење места (Хрусије), на коме је Милутин подигао свој велики пирг, јер је додао: да је тај пирг био близу развалина старог града *Самарије* — „с'же пирг јест близ места, идјеже јест бил град в' дни пр'вије, глагољемии Самарија“,²³ а Малом Самаријом се и данас назива осредње брдо (око 100 м. надморске висине), пружено у море изнад хиландарског пристаништа, и на том брду виде се још многи остаци тзв. киклопских зидина једног врло старог града.

Ипак тачно локализовање овог краљевог пирга није лако дефинитивно утврдити ни поред тих података, јер се на морској обали, у близини хиландарског пристаништа и Самарије, налазе данас два стара стратегијска објекта, чије развалине у многом одговарају приведеним описима Милутинове задужбине — „*пирга на Хрусији*“.

Према данашњем стању тих објеката тим старим описима више одговарају развалине једног малог добро утврђеног градића, с остацима доста великог пирга у њему, на једном каменитом језичцу обале, опруженом као гребен у море готово паралелно са Малом Самаријом, а само мало северније од данашњег хиландарског пристаништа (сл. 4). Тај градић има у себи још прилично очувану црквицу, посвећену *Св. Василију*, а Хиландарци га називају „Стари манастир“. Идентификовању овога утврђеног манастирића са знаменитим пиргом на Хрусији, не противи се ни чињеница што је у њему црква посвећена Св. Василију, јер је црква Св. Вазнесења, као што смо већ из приведених описа видели, била на врху самога пирга Хрусије — „и *вр'ху јего* постави *цр'ков* в' име *В'знесенија* Господња“, — а црква Св. Василија је при земљи, ван пирга, у средини манастирског града. Шта више, та околност још више даје права да се мисли на идентификовање овог утврђеног манастирића на мору са пиргом Вазнесења у Хрусији „на мору“, јер се у једној даровној повељи кнегиње Милице, монахиње Евгеније, и синова јој Стефана и Вука, око 1395—1402 год., изрично каже: да се она даје — „*за пирг Василијев иже на мори В'знесенија Господња*“ и још једном се понавља да све што се даје томе Василијевом пиргу има да служи „в' просвештеније храму *В'знесенија* Господња“,²⁴ те би се по том могло мислити да се је црква Св. Вазнесења налазила на врху пирга Василијева, чије се доста импозантне развалине и данас виде у огради „Старог манастира“ (сл. 4, 6 и 8).

Најзад, ваља још нагласити да се у свима повељама краљева Милутина, Дечанскога и Душана, као и у даровници кнегиње Милице, за пирг Хрусију или Св. Вазнесења изрично каже: да је он — „*на мори*“, а само у једној Милутиновој повељи — „*при мори*“ и у Даниловој биографији — „*на брегу мора*“, што би скоро до апсолутне вероватности говорило за постављену тезу, када се узме наум да онај други стратегијски објекат, иако је велики пирг и близу Самарије и пристаништа, није директно на мору, већ је више од километра повучен у копно, уз пут који води од пристаништа за Хиландар, и има данас око себе само незнатну камену ограду. — Па ипак, ја не могу да примим ту претпоставку, која се тако снажно намеће; а ево и зашто:

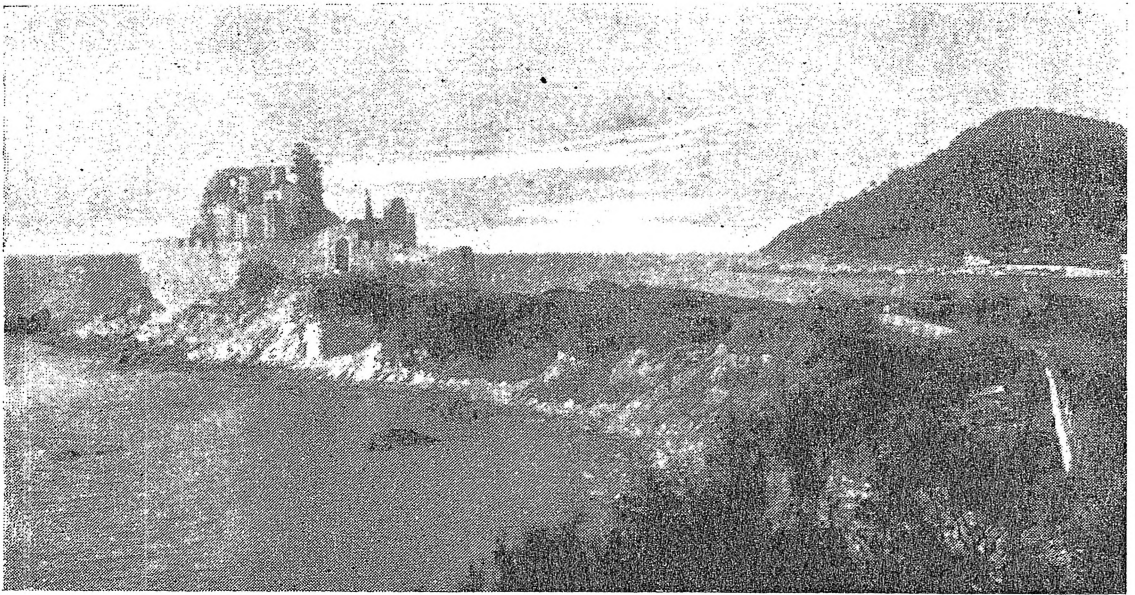
26 априла 1348 год. цар Душан је, приликом боравка свога на Светој Гори, дао тачно обележити све границе манастира Хиландара на Св. Гори и издао о томе акт, тзв. синорламу. — У том акту означена су тачно сва места поред којих је пролазила граница хиландарска, како на копну тако и на мору; па се на хиландарској источној морској граници, полазећи с југа од границе манастира Есфигмена, поред осталих места према северу, помињу дуж морске обале *Самарија* и *пристаниште*, а за тим одмах даље уз обалу —

²³ Данило, 134.

²⁴ Мопшт. serbica, 263.

Св. Ђорђе и црква Св. Симеона.²⁵ Дакле, тада још није било на тој обали ни цркве Св. Василија ни Св. Вазнесења, са њиховим градињем и пиргом данас званом „Стари манастир“, који се сада налази између пристаништа и Св. Ђорђа на самој морској обали куда је граница пролазила; а да је тај утврђени манастирић постојао нема сумње да би он тада био унешен у цареву синорламу, као што су унешене и све друге цркве и манастири, који су онда постојали уз ту обалу јужно и северно од пристаништа...

Та околност потакла нас је, да поред свих сличности са старим описима напустимо горњу тезу о идентификовању „Старог манастира“ са пиргом Хрусија и већу пажњу обратимо на онај други пирг који се истина не налази директно на мору, нити данас има добро утврђени град око себе, али се налази на морској страни посматрано из Хиландара и ближе је мору него

Сл. 4. Пирг Василијев (лево), са пристаништем и Самаријом (десно); поглед са северозапада.

манастиру, који је и сам тек нешто више од пола часа хода удаљен од морске обале. На то, у осталом, имамо не само права него и дужност већ и стога, што се и традиција хиландарска задржала на том пиргу и назива га „*Морским пиргом*“, те га и Сава Хиландарац просто идентификује са „Милутиновим пиргом, кулом или торњем“ на Хрусији.²⁶ Сем тога, у једној потврдној грамати архиепископа пећког Саве III (1309—1316), за једну даровну повељу краља Милутина пиргу „на местје рекомем Хрусија“ са „Ђелијом Св. Вазнесења“, не каже се као у свима осталим документима: да је тај пирг „на мору“, „при мору“ или „на брегу мора“ него „*близ мора*“;²⁷ што потпуно одговара положају оног великог и тврдог пирга, који и данас, иако знатно окрњен, гордо се извија небу, као какав облакодер, на узвишици уз пут од пристаништа за манастир Хиландар, на ивици обалске равни или како се каже „на ждрелу“, где истиче горски поток, који се из планине више Хиландара спушта мору плодном удолицом, која се постепено пење према манастиру (сл.3, 5 и 7).

²⁵ Ibid. 131; срав. Р. Грујић, Топографија хиландарских метохија у Солунској и Струмској области од XII до XIV века, у Зборнику радова посвећених Јовану Цвијићу, Београд 1924, стр. 4.

²⁶ Сава Хиландарац, Историја и опис манастира Хиландара, Београд 1894, 14, 17, 24 и 53; Сава Хиландарац—Б. Ђ. Димић, Света Гора, Београд 1898, 160.

²⁷ Мопит. serbica, 76 и 82.

Међутим, ако прихватимо ову тезу јавља се нов проблем: зашто се онда онај стари утврђени манастирић са црквом Св. Василија, на гребену испруженом у море код хиландарског пристаништа, који је, као што смо видели, могао постати тек после 1348 год., — у даровници кнегиње Милице из 1395—1402 год. назван *Василијевим ѓиргом*, — идентификује са *ѓиргом Вазнесења*²⁸ (на Хрусији?) и каже: „за пирг Василијев иже на мори В'знесениа Господња“? Директних података за објашњење овога проблема немамо, те нам остаје само могућност да на основу целокупног стања овога питања поставимо претпоставку са највећом вероватношћу.

Сем поменуте повеље кнегиње Милице, на идентификовање пирга Хрусије са Василијевим пиргом упућују нас и два грчка документа манастира Зографа од марта 1358 год. о спору тога светогорског манастира са *ѓиргом Василијевим* (πύργος τοῦ Βασιλείου) око једне воденице код зографског села Мармареје²⁹ у области Струме — јер знамо да је ту воденицу, уз остала добра, 1 јануара 1345 год., краљ Душан даровао хиландарском *ѓиргу Хрусији*³⁰ и да је чак и јула 1378 год. о том млину вођен спор између Зографа и Хиландара.³¹

Како су последње вести које имамо о пиргу Хрусији из јануара 1345 год., у поменутој Душановој повељи, а прве вести о Василијевом пиргу имамо у приведеним зографским документима из марта 1358 год., то је јасно да је замена пирга Хрусије са пиргом Василијевим изведена негде у том раздобљу; но како знамо из хиландарске синорламе цара Душана од 26 априла 1348 год. да данашњи пирг и црква Св. Василија на морској обали код хиландарског пристаништа у то доба још нису постојали, то се време постанка пирга Василијева на терену пирга Хрусије и њихова замена ограничава само на деценију између 26 априла 1348 и марта 1358 год.

Са том констатацијом потпуно се слаже и један хиландарски докуменат из времена после 1348 год. о дозволи хиландарског братског сабора: да старешина „*ѓирга на мору*“, башта Андоније, може испод пирга, на месту које му се допадне — „на којем местје в'зљуби“ — подићи „*ћелију*“ (манастирић) у којој ће проживети остатак свога живота, јер је остарео и постао немоћан, те му је тешко живети на високом пиргу. Из образложења Андонијеве молбе види се: да је он већ давно пре тога примио велику схимну строгог монашког живота — „образ ангелскога чина“, — да је једном приликом изашао пред „цара“ Душана и по царевој жељи хиландарски игуман Арсеније и цело братство предали су му на управу пирг на мору — „и предаше ми *ѓирг на море*“. Како се Арсеније, као игуман, помиње од 1337 до 1347 год.,³² а Андоније је био старешина пирга на мору већ за *краљевања Душанова*,³³ то је и предавање пирга на мору башти Андонију морало се збити негде између 1337 и 1346 год. Међутим, после много година живота на пиргу — „пребившу ми много време“ — Андоније се осетио стар и немоћан — „старост преодолџе ми... и с'да јесм немошт'н“ — да живи на високом пиргу, па је за то замолио новог игумана Саву, који се помиње од почетка 1348 год. до 14 августа 1354 год., и цео хиландарски братски сабор: да му дозволе да може сићи с пирга — „*изийти од ѓирга немошћи ради моје душевније и телесније*“ — и да му одреде једно место „*доље ѓри ѓиргу*“, на коме би могао подићи себи „*ћелију*“ — „да (ту) починут кости старости моје до мојега живота, а кон'(после) мојега живота в'се Божије и Божије матере

²⁸ Ibid. 263.

²⁹ W. Regel, E. Kurtz и B. Korablev, Actes de Zographon, Спб. 1907, бр. 41, стр. 96 и бр. 42, стр. 97.

³⁰ Ст. Новаковић, Законски споменици, 488 и срав. исправку Р. Грујића, Топографија хиландарских метохија, 14¹².

³¹ Actes de Zographon, бр. 47, стр. 107 и бр. 49, стр. 112—113; срав. и бр. 40, стр. 94—95.

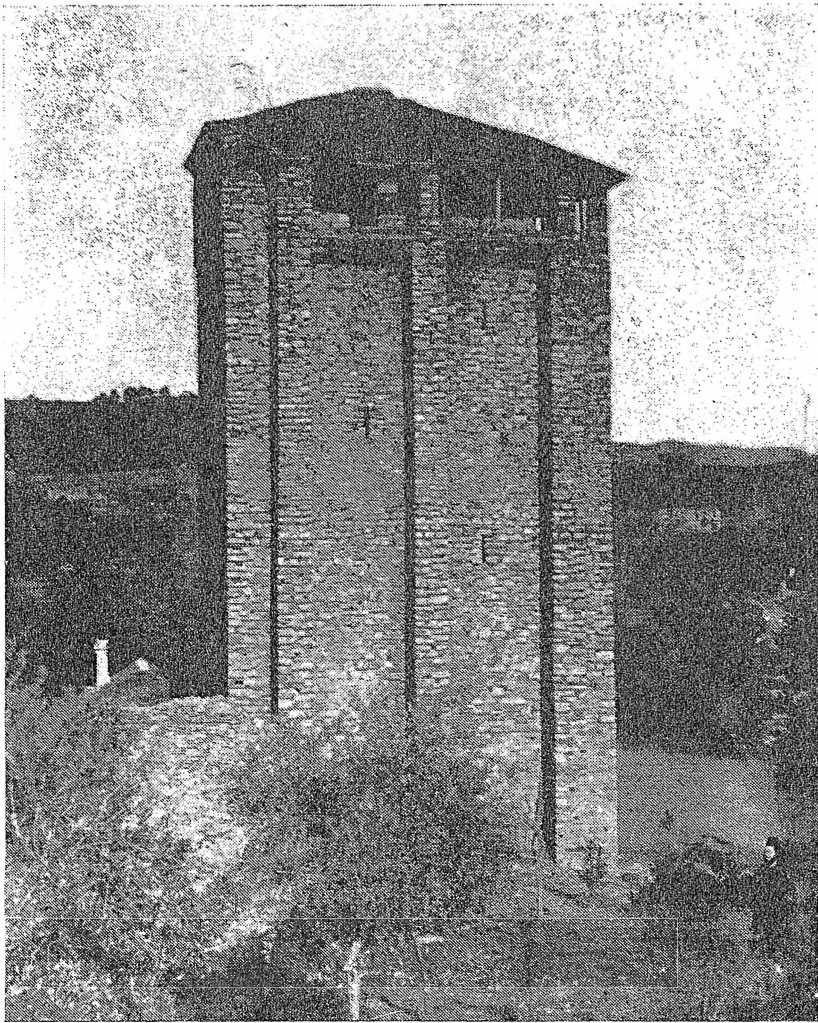
³² Већ 12 децембра 1347 год. помиње се као хиландарски игуман Гервасије (Monumenta serbica, 125).

³³ Monumenta serbica, 120—124.

хилан'дарскије“. Игуман Сава сазвао је одмах затим свечану седницу братског сабора „у цркву“ на којој је донешена одлука: да се „оцу нашему кир Андонију башти“ дозволи „да си учини доље *келициу* при пиргу покоја ради старости његове“ и да му се дају *одрешене руке у пишању избора места на коме ће подићи шу ћелију*.³⁴ А када је то решење саопштено Андонију он је даровао манастиру сву своју течевину, од 200 перпера, за појачање аделфата (завандропатѣ),³⁵ тј. за братске уделе потребне за издржавање калуђера, које ће од сада добијати у појачаној мери.

Према свему томе врло је вероватно: да је башта Андоније, после те дозволе, подигао себи манастирић (ћелију) на оном морском гребену према пристаништу, где га још 1348 год. није било — на догледу оног великог Милутиновог пирга на Хрусији, на коме није могао да станује због старости; да је ту сазидао цркву Св. Василија и један мањи пирг; од кога се и данас виде доста импозантне развалине у манастирском градићу; па је у тај пирг, који је прозван *Василијевим*, пренесена ускоро и управа свих добара раније дарованих на име пирга Св. Вазнесења у Хрусији. — Све је то могло изведено бити између 1348 и

1354 год.,³⁶ јер се за то време и у другим нашим споменицима спомиње у Хиландару игуман Сава, у чије се време то збивало; а већ 1358 год. неводе спор за хрусијску воденицу са Зографом ни Хрусија ни Хиландар, него већ потпуно формирано властелинство *Василијева пирга*.

Сл. 5. — Пирг Хрусија, поглед од Василијева пирга на мору.

³⁴ Гласник XLIV, 262—265.

³⁵ Руски архимандрит Леонид, који је овај докуменат објавио у Гласнику XLIV (1877), стр. 262—265, многа места је нетачно прочитао, па и ово. У оригиналу је у најгорем случају стајало — за вандропатѣ (!) место уобичајенијег у нашим споменицима — адрѣфатѣ и грчког *ἀδελφότης*.

³⁶ Сава се први пут помиње као игуман хиландарски у општој потврди хиландарских имања од цара Душана, ускоро после 26 априла 1348 год., када је још био игуман Гервасије (Mopит. serbica 129); а последњи пут помиње се Сава 14 августа 1354 год. (Т. Флоринскій, Аѡонске акты, 70—71) у једној даровници. Ускоро после тога, 29 новембра исте године (1354), постао је он српским патријархом (Сава IV).

После 1358 год. Василијев пирг се спомиње још у неколико махова, у грчким и српским документима, све до краја XIV века. — Тако се у Синоду код деспота Угљеше у Серезу, фебруара 1369 год., поред хиландарског игумана Јована и проигумана Калиста, помиње и *башџа пирга* Макарије (τοῦ τιμωτάτου ἐν μοναχοῖς πλάστᾳ τοῦ Πύργου κληροῦ Μακαρίου).³⁷ На уставу хиландарског братства од 13 новембра 1382 год., о годишњем помену ктитора, забележен је после игумана, митрополита Саве и карејског старца Данила — старац *пирга Василијева* Атанасије;³⁸ а из једног акта Сереског црквеног суда од 1388 год. знамо: да је у то доба Πύργος τοῦ Βασιλείου покушао да се одметне од Хиландара.³⁹ — Последњи помен Василијева пирга, у познатим нам до сада документима, имамо у горе поменутој повељи кнегиње Милице, монахиње Евгеније, и њених синова од 1395—1402 год.; док се „Келлиа“ *Св. Вазнесења* помиње још и 1764 год. Тај помен сачуван је у једном катастиху или Сурет тефтеру — у попису данка, који је Хиландар дужан био да плаћа цариградском патријарху, рачунајући по 1/2 гроша за „стрему“ винограда, по 2 аспре за свако маслиново дрво, по 2 гроша за стрему лешњика, по 1 грош за воденицу и за сваку стрему баште, њиве и ливада, по 3 паре за пчеле, од кошнице, и „на свако имя по 1/2 гроша спенца“. Хиландар је имао тада 24 засебне „ћелије“ — манастирића изван града великога манастира, и 1 „колибу“; а ћелија Вазнесења, којој је тада био старешина калуђер Јоаким, имала је 1 цркву, 3 одаје и 3 калуђера, 1 мађерницу, 1 магазар, 1 ковачницу, 3 стреме „лозиа“, 16 маслинових дрвета и 1/2 стреме лешника, па је за све то плаћала годишње патријарху 4 гроша и 32 аспре.⁴⁰ — Врло је вероватно да је та ћелија била у самом старом пиргу Хрусија, са црквом Вазнесења на врху, јер се при њој помиње и ковачница, а она се обично отвара на уз главни пут, на каквом је и тај пирг подигнут...

Пирг Хрусија, тзв. „Морски пирг“, задужбина краља Милутина, већ давно је напуштен, али су његови тврди зидови, изграђени од ломљеног и притесаног камена, делимично измешаног са опекама, још и данас готово потпуно очувани (сл. 3, 5 и 7) све до осмог спрата — на коме је била *црква Св. Вазнесења*, краљевски украшена живописом, сребрним и златним посуђем, крстовима, свиленим завесама, иконама и књигама,⁴¹ од чега се још познају само трагови фресака... У пиргу је било свега осам одељења, јер је сваки спрат имао само један простор, а у њих се долазило необично вешто израђеним степеницама (има их 110), вретенасто изведеним од самих опека. Одлични познавалац наше старе архитектуре, покојни архитект и кустос музеја Жарко Татић, назвао је ту конструкцију степеништа „јединственим примером“, а о целом пиргу рекао је: да је то „један колос од грађевине и по замисли и по размерама и по намени. — То је огромна грађевина правоугаоног облика, са јако истакнутим контрфорима на све стране, који јој дају још више снаге. Ови су контрфори (то је, у опште, српска специјалност) при врху свом повезани луковима... а луци на арматури при врху израђени су од самих опека... Међуспратне конструкције су биле свугде од дрвета, а висина спратова доста мала. Једино је између подрума и приземља међуспратна конструкција масивна, т.ј. израђена од сводова. — *Пирг краља Милутина је заиста једна рејка грађевина, једно ремек дело своје врсте*“...⁴² Најзад, пирг је опасан био једним јаким зидом, који је служио за прву одбрану његову; а како изгледа спојен је био са Хиландаром једним подземним ходником за комуникацију између тврђава у случају опсаде.

³⁷ Actes de Zographon, бр. 43, стр. 98.

³⁸ Записи и натписи, бр. 5008.

³⁹ Petit et Korablev, Actes de Chilandar I, бр. 158.

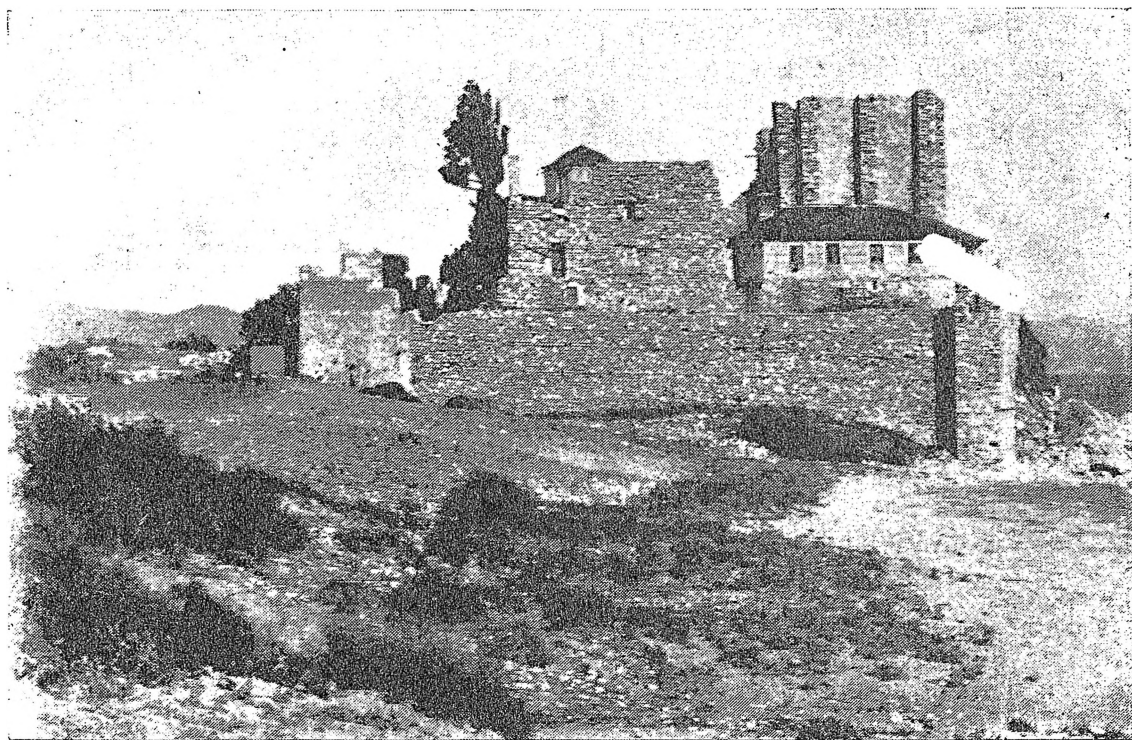
⁴⁰ Хиландарски архив, бр. 37 из 1764.

⁴¹ Monumenta serbica, 80.

⁴² Ж. Татић, Трагом велике прошлости, Београд 1929, 32—33.

3. БОРБЕ ИГУМАНА ДАНИЛА СА РАЗБОЈНИЦИМА ОД 1307—1310 ГОД.

Непознати ученик и биограф архиепископа Данила II (1324—1337 год.), писца биографија српских краљева, нарочито опширно описао је борбе које је Данило, као игуман хиландарски, јуначки издржао у сукобима са разбојничким шпанским и другим четама, које су три године и три месеца⁴³ (од 1307—1310 год.) упадале у Свету Гору и пљачкале по свима манастирима. То су били Каталани, шпански најамници, које је као плаћенике узео у службу византиски цар Андроник II, па када их није могао више плаћати

Сл. 6. — Василијев пирг, са југозападне стране; поглед од пристаништа.

они су се удружили са турским пљачкашким четама и страшно опустошили Тракију; а у пролеће 1307 год. повукли се, пред Византијцима, према Солуну и утаборили се на полуострву Касандри.⁴⁴ Наш биограф каже: да су ти разбојници, који су копном на коњима, преко Халкидике, залетали се често и у Свету Гору, били „Фрузи и Римљане, зовоми *Каталане* и *Моговари... Турки, Јаси* же и *Ташари*, и прочии многоименовани језици...“⁴⁵ — Последице њихових упада у Свету Гору упоређују се са халдејским и римским нападањима на Јерусалим, са ропством египатским и са сечом јеврејске деце по Иродову налогу;⁴⁶ јер су многи поданици светогорских манастира, са њихових властелинстава по Солунској области, и други људи, са женама и децом, пред страшним насиљима разбојника, потражили склоништа и заштите у Светој Гори; али их ни Света Гора није могла спасти. Разбојници су продирали и у њу и готово је сасвим опустели: „В'са богат'ства с'брана јаже в'нутр јеје (Св. Горе) расхитише и јако не мало с'шворише је в' ошусијеније... Многије храми светије огњем зажегоше... и многије пљени с'бравше јеже в'сеје Гори Светије ведјејаху (одводили су) муже и жени, јуноше же и дјеви,

⁴³ Данило, Животи, 341 и 354.

⁴⁴ К Лиречек, Историја Срба I, 253 и 254.

⁴⁵ Данило, Животи, 354 и 341.

⁴⁶ Ibid., 340, 341, 348.

јаско и четвероногије скоти ужи с'везани и водими в' работу (ропство)... Прочеје же остан'ки их љутјејшеју с'мртију глада с'кончаваху се... Гори бо и вр'топи (пећине), бр'да же и долини, и в'сака распутија беху испљена телес мр'твиих, нагиих и непогребен'ниих ..; не бје же погребаве их, н' зверије земљни и птице небесније питааху се от пл'ти (телеса) их. . позор страшан и умиљен (ужасан) дајуште зрештиим. — Телеса бо чловјек јаско и пољскаја трава пожинајема (кошена) бивааху, не бје бо места идјеже не лежаху мр'тв'ци; цр'кви бо бож'ств'није и домови мнози падоше се, и растлише се (уништише се) места многаја, јаско ни познати се им удоб (ласко). Кто бо изречет о тој љутјеј јазвје (невољи), кољми јарост их бје покрила земљу многу? Не бје бо тогда дом иже не имје плача..." И тек када „с'творише в'са в' опустјеније (око Солуна), јаско не обрјетати им самјем пишти (хране)", напустили су ту област хвалећи се да ће и многе друге земље до Цариграда тако „с'творити в' опустјеније..."⁴⁷

Међу светогорским манастирима на које су наишле те разбојничке чете, долазећи на коњима са Халкидике, био је један од првих, већ по географском положају своме, наш манастир Хиландар. Тадашњи храбри његов игуман Данило пустио је у манастирски град, пред том страшном најездом, све бегунце са својих манастирских имања — др'жави манастира тога", — са женама и децом њиховом, па је затворио и утврдио градска врата и спремио се за одбрану; а он сам, са одабраном четом својих људи, попео се *на џирг* (по свој прилици Хрусију?) и оданде управљао одбраном тако успешно да Хиландар за цело време те најезде, — која је спорадично трајала 3 године и 3 месеца,⁴⁸ — ни једанпут није опљачкан био. Први напад био је страшан. Манасрир је опколио велики број разбојника тако да су њихове стреле „као кишне капље“ падале у град, ратне трубе кликтале — „кличуште“, — а вика разбојника, при сваком јуришу, бесно се орила; једни су покушавали да секирама разбију врата градска, а други су позади настојали да провале зид градски и продру у манастир. Храбра одбрана, под вођством Даниловим, није се дала застрашити и јуначки је одолевала свима насртајима — „и с' господин мој (Данило), душа добљест'вна (храбра)... противу бо тој љутјеј брани непоколебим пребист... и с' ту суштими јему својих *муж'ски* бо бје *боре се с' безбожними* от утра даже до вечера“. Али, ускоро је настало врло тешко, управо очајно стање. Те године, услед разбојничког пустошења, владала је велика глад и манастир је са својим резервама исхрањивао многе; али су резерве ускоро биле исцрпљене, те су и људи и стока почели гинути од глади; многи су, отворених уста — „зијајуште“ — и готово обневидели од слабости, једва се кретали и као пијани посртали, падали на земљу и лежећи, као животиње, зубима траву гризли и у том ставу умирали; а нарочито је, по причању биографа, ужасан призор био гледати како гладна дечица сисају своје мртве мајке, па се поред њих и она мртва сваљују. Те страшне невоље нису могли да поднесу ни многи калуђери, па су напустили свога храброг игумана и тајно бегали из опкољеног манастира; али су их, обично, разбојници дочекивали, хватали и убијали или у ропство одводили. И сам Данило са својим браниоцима трпео је тада тешку глад, тако да су појединци из прашине пабирчили љуске од сочива и њих гризли, други молили Бога да их прими, а трећи напустили одбрану и падали у руке разбојницима или умирали од глади. На срећу Данилову и манастира Хиландара ипак је опсада разбојничка пре клонула него браниоци, и једнога дана опсађени Хиландарци са усхићењем гледали су како разбојници напуштају безуспешно опсађивање, седају на коње и гневно им довикују: да ће се опет вратити и тада дефинитивно са њима обрачунати!⁴⁹

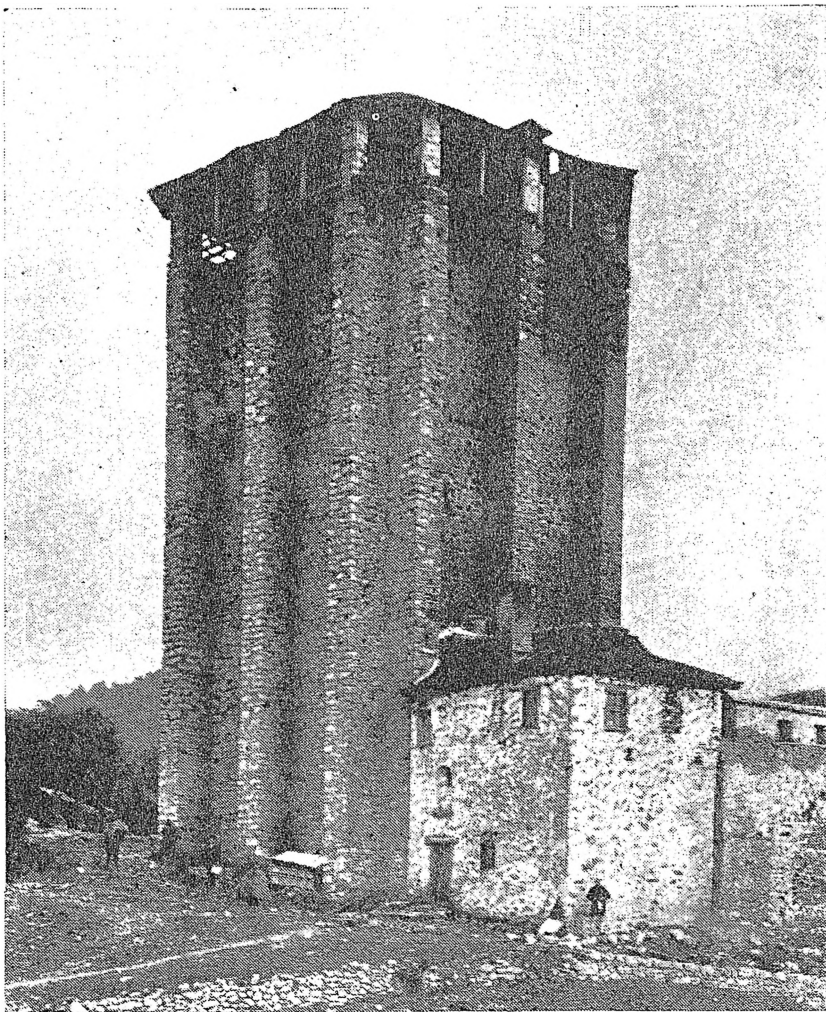
⁴⁷ Ibid., 340, 341 – 2, 348 и 354.

⁴⁸ Ibid., 341.

⁴⁹ Данило, Животи, 340—343.

После ове тешке одбране игуман Данило је јасно видео колика је опасност за драгоцености и остало благо манастирско у Хиландару, па је одмах одлучио да га покупи и пренесе у Србију. Што је наумио, то је и извео. Позвао је најугледније и најповерљивије поданике манастирске, поверио им своју намеру и узео собом њихове синове, а њима предао манастир и дао им довољно злата да, за његове одсутности, јуначки бране Хиландар, ако га разбојници поново нападну.

Од добијених младих и других својих „чеда“ или де-тића и отрока о-бразовао је јаку оружану пратњу, покупио све драго-цености и вредно-сти манастирске — „в'зем в'се досто-јаније мјеста тога жеже потреби цр'-ковније, и прочита в'са с'в'купив“, — па се кренуо на пут у Србију. Срећа и умешност послу-жили су му да не-опажен прође кроз све области, који-ма су крстарице разбојничке чете, мирно дође краљу Милутину у Скоп-ље и преда му на чување, не само сво злато и остале драгоцености хи-ландарске, него и ергеле — „лаки-мије“ — коња и много разне сто-ке,⁵⁰ покупљене уз пут са хиландар-ских метохија по

Сл. 7. — Пирг Хрусија, са југозападне стране.

Солунској и Струмској области,⁵¹ где су се разбојници највише залетали у пљачку; па је одмах за тим спремио се за повратак у Свету Гору.

Краљ је, бојећи се да Данило на повратку не падне у руке разбојницима, саветовао га да остане бар дотле у Србији, док се разбојници не удаље из крајева кроз које он мора проћи на путу за Хиландар; али, иако тада „не бје обрести ни једину ст'зу имјејушту ш'ствије мирно, т'чију боренија и ратници“, Данило је остао при својој одлуци, на основу високо схваћене дужности и нагона своје природе, те је одмах пошао натраг у Хиландар. На овом путу, ме-ђутим, имао је много неприлика. Први напад доживео је у једној византијској области на путу из Србије за Свету Гору, по свој прилици негде на граници

⁵⁰ Ibid., 343—344

⁵¹ О хиландарским метохијама у тим областима сравни Р. Грујић, Топографија хиланд. метохија у Солунској и Струмској области од XI до XIV века, у Зборнику радова посвећених Јоваву Цвијићу, Београд 1924.

средњег и доњег Повардарја. Ту га је опазио један властелин — витез разбојник („некој муж сил'ни“) кроз чију је земљу („државу“) пролазио, и са својим „отроцима“ покушао је да отме од Данила све што је његова дружина са собом носила; али је Данило наредио својим „чедима“ да оружјем растерају насилнике и ови су успели не само да то учине него да и самог витеза-разбојника заробе и поведу собом. Успели су, затим, да сретно прођу и са потером његових сродника која их је стигла, па су пожурили да што пре изађу из његова властелинства и онда га пустили да се врати својима... Ускоро затим дошле су нове невоље у Струмској области, кроз коју су хтели да прођу надајући се да је мирнија од Солунске; али су разбојници баш тада водили борбу око градова те области, па су палили и села и цркве. Како Данило није знао за страх — „н' јелико видјејаше *ѿакова сѿрахованија* (= опасности), *ѿол'ми лучше крейљааше се*“⁵² — није хтео ни да чује за предлог да се врати натраг, него је пожurio ход, те је и дању и ноћу, без одмора, хитао да се што пре дохвати морске обале око старог града Рендине („Рѣдилъ“) на Орфанском заливу. Али, пре него што му је то пошло за руком једне зоре нашао се у сред тих „ратника“ и једва је успео, разделивши своју дружину („чеда“) на двоје, да један део са коњима и потребама за пут — „потреби стана“ — упути на склониште у град Рендину, а он је с другима дочепео се морске обале и на чамцима пребацио се на једно кршевито острво, где је многе дане провео гладан и жедан. Тек када је сазнао да су прилике за пут у Свету Гору постале повољније вратио се је са острва на копно и источном обалом Халкидике упутио се за Хиландар. Но и на том путу имао је многих незгода и у неколико махова бивао је опкољен од разбојника, али „помоштију божијеју окриљајем и јако *имјеје разум с'вршен в' глаголании, и' сѿро* (речито) и *многообразно словеси ѿвједа-није* (разним језицима је говорио), проходеаше пл'ки раг'није невреждено“.⁵³

Стигавши у Хиландар Данило је затекао људе, којима је поверио одбрану манастира, готово изнемогле од глади и жеђи — „јако в' једином мјестје бјеху затворени на дл'зје“, тако да су већ помишљали да манастир предаду разбојницима, ако се игуман ускоро неврати. Стога је он одмах нашао неколико довитљивих људи — „њекије мужи худоги“, дао им доста злата и послао их да се прокраду до мора, набаве пун брод пшенице и допрате је у манастир. А када су они то спретно извршили, дао је друго злато и са њим прикупио врло много одабраних и добро наоружаних људи из области суседних са Светом Гором — да буду посада у манастиру и храбро га бране од разбојника. Пошто су разбојници сазнали да се Данило вратио и манастирски град снабдео са храном и одличним браниоцима, нису те године ни покушали да ударе на Хиландар, иако су иначе по целој Светој Гори многа разбојништва и пустошења чинили... А нова посада хиландарска почела је већ нестрпљива бивати што нема прилике да се огледа с непријатељима, те је на једном повратку разбојника из пљачке по Светој Гори, и против воље Данилове, изашла из зидина манастирских и на неком кршевитом месту близу Хиландара дочекала једну разбојничку чету, која је с богатим пленом туда пролазила, и потпуно је сатрла, ослободила робље и отела сав остали плен. Том приликом пало им је у руке и богато *оружје разбојничког војводе* — „златом в'се исп'штрено“, његово *рајничко одело* — „одјело брањскоје в'се златом украшено“, *шѿишѿи*, *којље* и *осѿало*. Све те трофеје Данило је одмах послао краљу Милутину у Скопље, по једном свом одличном калуђеру са оружаном пратњом.⁵⁴

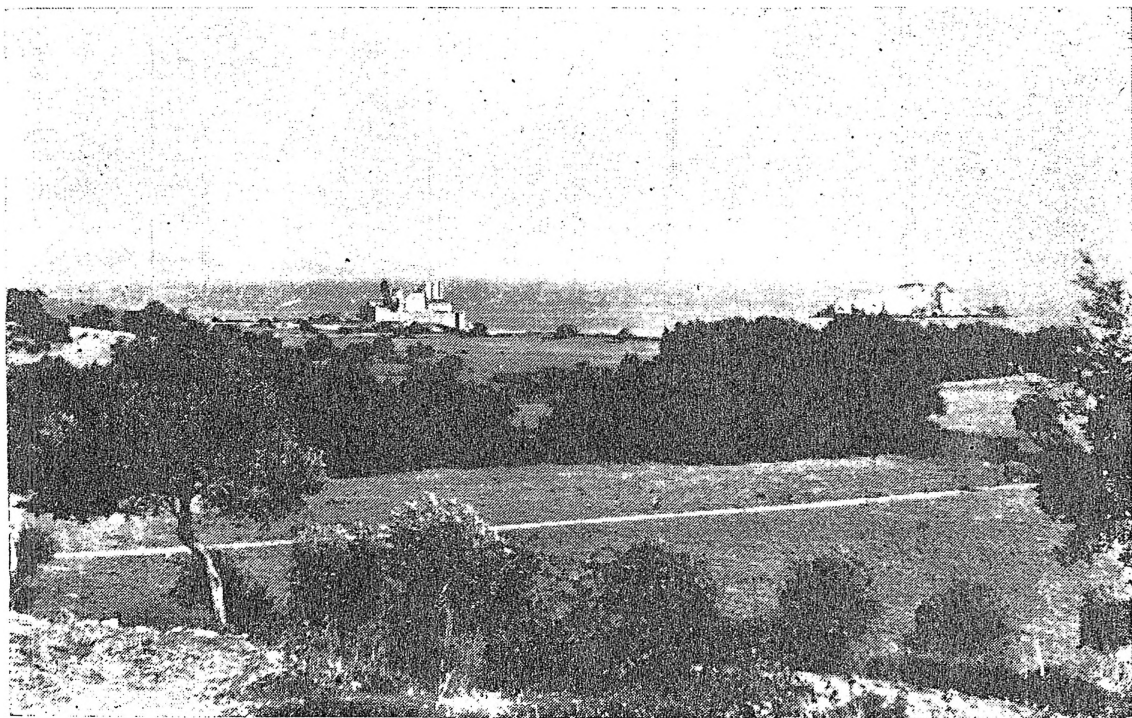
Разуме се, да разбојници нису могли лако прегорети такву погибију једне своје одличне чете и Данило је ускоро обавештен био да се они спремају да поново ударе на Хиландар с нарочитом тежњом да њега лично

⁵² Данило, Животи, 346.

⁵³ Ibid., 344—347.

⁵⁴ Ibid., 347—349.

ухвате, јер се надају да би за њега могли добити велико благо у име откупа. Знајући, како је Хиландар добро утврђен и уз то да је из њега благо изнешено, разбојници су потражили и успели да нађу двојицу од оружаних људи Данилових, који би им имали издајством помоћи да се докопају самог игумана. Данило, међутим, није о тој издаји ни слутио и спремајући се за одбрану у Хиландару, рачунао је и с могућношћу да погине, па је желео да и за случај смрти буде спреман; и са два своја калуђера и нешто оружане дружине отишао је у руски манастир Св. Пантелејмона да се исповеди

Сл. 8. — Поглед на пирг Св. Василија са подножја пирга Хрусије.

своме духовнику, који је живео у том манастиру. Исповедајући се провео је Данило дан и ноћ са својим духовником у црквици на врху руског *пирга*, у који се некада и Св. Сава склонио пред четом коју је отац његов Немања за њим послао да га врати кући родитељској...⁵⁵ Међутим, за време боравка Данилова у Св. Пантелејмону, разбојници су дошли под Хиландар и, сазнавши да је игуман отишао у руски манастир, дозволили су ону двојицу хиландарских људи (Николу и Георгија), који су им обећали издати Данила, и послали су их напред у тај манастир да се под каквим било изговором увуку у њега и кад они стигну отворе им врата и предаду Данила. Како су ова двојица стигли у касну ноћ пред руски манастир, калуђери им нису хтели отворити градска врата, бојећи се разбојника, иако су они енергично настојали да их се пусти, јер, тобоже, своме игуману имају да саопште врло важне и врло хитне вести. Кад су русички калуђери доцније, на почетку јутрењих богослужења, саопштили Данилу о његовим људима пред вратима, он је наредио да их доведу к њему и саслушао је њихове лукаве изговоре, ни сада још не слутећи ништа о издаји. Али, пред зору, када је Данило ходајући и појући часове око пирга — „ходешту околу пирга и часи појушту“ — погледао на један вис прама манастиру, учинило му се као да отуд јато великих птица лети прама њему; и ускоро, чим је дан освануо, видело се заиста како брзо

⁵⁵ Доментијан, Живот Св. Симеуна и Св. Саве, 126.

пристижу чете разбојничке и, с бојним поклицима и ратном вревом, опкољавају град. Под њиховим ударцима убрзо је пробијен зид слабог манастирског града и разбојници ускочише у двориште манастирско неопрезно довикујући оне, који су им обећали издати игумана Данила и тражећи од калуђера да им га предаду. А када су сазнали да је Данило, са својом оружаном дружином на пиргу, разграбили су све по манастиру, упалили цркву и палате манастирске, па довукли много дрва, дасака и ланеног снопља, све то наслонили уз пирг и потпалили, разјарујући стално ватру да би се пирг што пре задимио и ужарио као огњена пећ, те тако Данило присиљен био да се преда или угуши и спржи у пиргу. А Данило, чим је чуо да разбојници довикују ону двојицу његових оружаних људи, што су ноћу стигли манастиру, одмах је схватио да се ради о издајству, па је, договоривши се са својим пратиоцима, позвао их све у црквицу на врх пирга да се Богу помоле и опросте међу собом — јер му ваља мрети. У црквици су његови верни људи ону двојицу издајника одмах напали, савладали и одузели им оружје, па заједно с Данилом истрчали из цркве, а издајнице у њој закључали. За тим су се спремиле на одбрану и стрелама потукли многе разбојнике под пиргом; а када је разјарени огањ почео допирати већ до врата пирга гасили су га браниоци с нешто воде и вина нађених у пиргу. Разбојници су опседали и жарили пирг од јутра до подне; али нису имали среће јер је са атонске горе дувао хладан ветар, који је одгањао дим од пирга и уједно омогућавао Данилу и његовој дружини да издрже у пиргу и подносе ветром расхлађивани жар од огња разјариваног око пирга... Око подне разбојници су напустили жарење пирга, изашли ван манастира и поседали да једу; али на једном је настала узбуна и метеж међу њима, те је Данило с дружином посматрао с пирга како они брзо дохватају оружје, скачу на коње и беже од пирга. Он је, у први мах, мислио да је то само ратна варка разбојничка и још неколико часова није силазио с пирга, бојећи се да се разбојници не врате и изненада га нападну; а када се уверио да су разбојници зато тако брзо отишли, што су били обавештени да су њихове старешине, са главном војном снагом својом, већ далеко измакли, па су се бојали да остану усамљени и не изгину, сишао је са својом дружином с пирга и на коњима, у пратњи својих људи, спустио се до морске обале у манастир Ксиропотам, посвећен четрдесеторици мученика, који је из темеља обновио Св. Сава и дао у њему насликати портрет свога оца Симеона и свој.⁵⁶ Ту се је Данило неколико дана одмарао од претрпљених невоља у Св. Пантелејмону, а затим се вратио у своју „ћелију“ у манастиру Хиландару.⁵⁷

То је био задњи сукоб игумана Данила са шпанским и турским разбојничким четама, јер су оне, нешто доцније, напустиле Солунску област и разишле се на разне стране у борбама по другим областима;⁵⁸ а биограф Данилов наводи да је то уследило онда — „јегда (разбојници) с'шворише в'са в'ојусшјеније, јако не обрјешаши им самјем њишше (хране)“.⁵⁹

Када је нестало разбојника и наступио потпуни мир у Светој Гори, Данило је дао оставку на игуманству хиландарском и повукао се у осамљену Ћелију Св. Саве у Кареји, да се преда строгом испосничком животу и контемплацији; али су га ускоро одатле извеле тешке прилике краља Милутина, на кога се дигао брат, „сремски“ краљ Драгутин, с намером да му одузме престо за свога сина. — Тада је Данило, силом прилика, пристао да постане епископ бањски, са седиштем у Бањској недалеко од града Звечана, и буде тамо чувар богате ризнице краља Милутина (око 1313 год.).

⁵⁶ Ibid., 184.

⁵⁷ Данило, Животи, 349—353.

⁵⁸ Ibid., 354; К. Лиречек, Историја Срба I, 254—255.

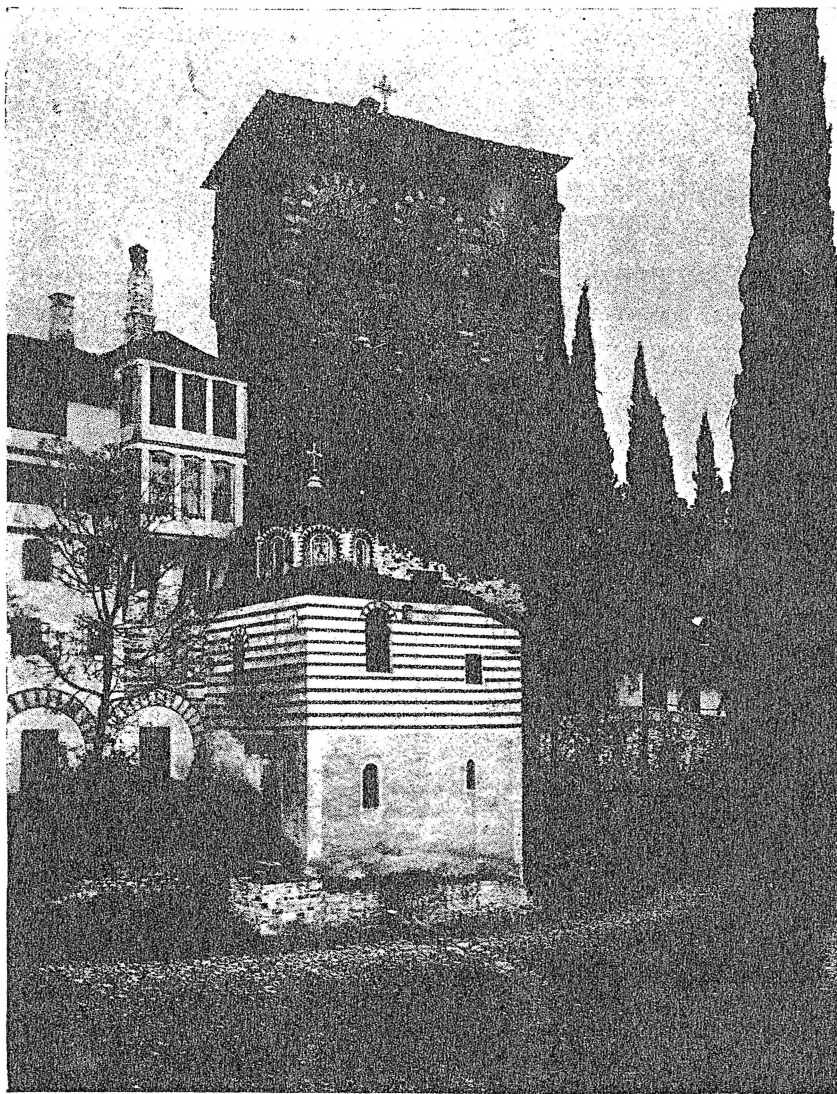
⁵⁹ Данило, Животи, 354.

Храбри Данило, као пењски архиепископ, вођен својим заштитником пророком Данилом, приноси (око 1333 г.) Богородици Одигитрији (заштитници на путовима) модел своје задужбинске цркве у Пећи.

У житију архиепископа Данила каже се: да је он три године и три месеца, за све време светогорских невоља од шпанских и турских разбојника, провео *на ѓиргу* — „с’твори же на једином мјестје сједе *в’ ѓиргу* монастира тога (Хиландара) три љета и три мјесеца, таковије скр’би и бједи стражде“;⁶⁰ али немамо никаквих других података по којима би могли закључити да је то био баш *ѓирг Хрусија*, јер је Хиландар, као што смо раније ви-

дели, имао још један *ѓирг*, *Преображења*, ван својих градских зидина; а и у својим зидинама имао је, поред *неколико мањих*, и *један велики ѓирг*, који је и данас врло добро очуван (сл. 9). То је пирг који су подигли још Св. Симеон и Св. Сава, и за који Доментијан каже: да је „*ѓодоб’н царскому дому*“;⁶¹ а из описа канонизације Св. Симеона знамо да је тај пирг већ тада имао на врху цркву Св. Јована, јер се тамо прича: како је, уочи проглашења Симеонова за светитеља, Св. Сава узео своје калуђере „и на виш’ња *в’ш’д на ѓиргу, в’ цр’ков свештааго Јоана*, в’су ношт слави Бога“; а ујутру, када се појавило миро са фреске Св. Симеона и други знаци светитељства његова, — „*ош сѣл’-*

Сл. 9. — Пирг Св. Саве у Хиландару са параклисом Св. Јована.

ѓа великааго призван бист богоносни кир Сава“.⁶² — И тај пирг, иако нешто мањи и слабији од Хрусије (има само 5 спратова и дрвене степенице), ипак је био врло чврст стратегијски објекат, те је нема сумње и он одлично могао послужити Данилу за одбрану од разбојничких чета, као и нови пирг краља Милутина на Хрусији, који је тек неколико година пре тих разбојничких напада саграђен био; али је овај нови пирг имао сем висине и чврстине још и ту предност што је био близу мора и подземним ходником везан са главним манастирским градом...

⁶⁰ Ibid., 431.

⁶¹ Доментијан, Живот Св. Симеона и Св. Саве, 165.

⁶² Ibid., 86 и 88; Теодосије, Живот Св. Саве, 70.

Исто тако није могуће поуздано одредити ни *пирг* у коме је доцније живео игуман Данило, као епископ бањски у оставци (после 1313 год.). Његов биограф само каже: „И приш’д в’ славнии монастир Хиландар, и в’лез в’ *пирг*, ту начет *безмл’стивовати* (проводити живот у ћутању и размишљању)“...⁶³

Нема сумње да су Данилово јуначко држање по светогорским пирговима, у борби са шпанским, турским и осталим разбојницима, и његов успешан пренос хиландарског блага краљу у Скопље на чување, док опасност не прође, највише утицали на краља Милутина да настоји да Синод постави Данила за епископа бањског и звечанског и да му он повери на чување све своје огромно благо, које је ради тога дао донети у резиденцију епископску у Бањској, више града Звечана, за време устаничког комешања по српској земљи и рата, који је у то доба имао да издржи с братом Драгутином; ⁴ а врло је вероватно, да је после та околност највише деловала на краља Милутина да Бањску обнови из темеља, изабере је за своју гробницу и украси као своју главну задужбину.

Најзад, није без интереса нагласити, да је храбри хиландарски игуман и епископ бањски Данило и доцније, као архиепископ пећски (1324—1337), *показивао нарочити интерес за пиргове* и у централним областима своје архиепископије — у Србији. Он је, наиме, пред црквом Светих Апостола у *Пећи* саградио „велики *пирг*“ и на врху његовом уредио цркву свога имењака Св. Данила Стл’пника; а раније већ саграђени *пирг* у *Жичи* доградио је у висину и покрио оловом, као и *пирг* пред црквом Св. Саве, коју је подигао његов претходник, архиепископ Никодим, на архиепископском имању у *месџу Лизица*.⁶⁵

4. ОДНОСИ ПИРГА ХРУСИЈЕ СА МОНАСТИРОМ ХИЛАНДАРОМ

Велики пиргови на Светој Гори имали су, обично, двоструки значај — *ст’райшешки*, у време разбојничких нападаја, и *црквени*, у редовним приликама; јер калуђери, који су имали задатак да држе страже и бране манастир од нападача, уједно су дужни били да у њему врше и редовна богослужења. Стога је на врху таквих пиргова увек уређена била и мала црква за старешину пирга — „*ст’арца*“ — и његову монашку дружину; а у спратовима под црквом биле су просторије за њихово становање. Према томе, поједини пиргови су били нарочита врста малих манастира или „ћелија“, одређених обично за 2—3 калуђера, од којих је један морао бити писмен и посвећен за презвитера — јеромонаха, да би могао обављати монашким правилима прописана богослужења...

И пирг Хрусија сматран је као такав мали манастир или *ћелија*, каквих је Хиландар имао 14 на свом територију у Светој Гори већ у доба Св. Саве,⁶⁶ а 24 у другој половини XVIII века,⁶⁷ — обично са 2 и 3, а врло ретко са 4 и 5 калуђера. Зато се велики пирг краља Милутина на Хрусији и у владарским повељама често назива само „Ћелијом“, „Ћелијом Св. Вазнесења“ или „Ћелијом Спаса“. Тако напр. краљ Милутин каже: да даје прилоге „*Кјелији својеј, пиргу, кои с’м с’здал на мори...*“ или „*својеј Кјелији, рек’ше пиргу*“; а за тим: „и в’зљубљена бист краљевства ми *Кјелија Свеџаго В’знесенија*, пирг, иже на мори у Хрусије“, па је стога краљ за њу купио у Хиландару право на издржавање „*ст’арца* и *с’ браџијама живушћими в’ Кели Свеџаго В’знесенија*, да не пекут се (да не брину се) о притежанији (прибављању) кр’ме или одежде, т’кмо мл’чаливо и без’мл’вно да прјебивајут в’ поштенији

⁶³ Данило, Животи, 359.

⁶⁴ Ibid., 358—359. — Том приликом подигнут је, по свој прилици, и један врло *шврд пирг* *пород Бањске*, од кога су пре неколико година ископане развалине на једној малој узвишици неколико десетина метара западно од манастира.

⁶⁵ Ibid., 371, 372 и 375.

⁶⁶ Доментијан, Живот Св. Симеуна и Св. Саве, 168.

⁶⁷ Суретъ тефтеръ за келиоти, Архив манастира Хиландара бр. 37 ех 1764 год.

(у посту) и в' молитвах д'н и ношт, да испл'њајут устав цр'квниј по преда-
нију Господњу — да молишвами их Бог мње будей милосшив...“ — „Гелијом
Светлог Вознесења“ назива пирг у Хрусији и архиепископ пећски Сава III, у
једној својој потврди повеље краља Милутина; а краљ Душан, дајући своје
прилоге „Келии Сјасовје, ѿиргу“, назива поданике њеног властелинства —
„људије Келије Сјасови, ѿирга“.⁶⁸

По основној повељи краља Милутина пирг Хрусија имао је да остане
у потпуном духовном, административном и аграрно-правном јединству са

Сл. 10. — Црква манастира Св. Никите у Скопској Црној Гори.

манастиром Хиландаром, као и све остале ћелије манастирске. Али ускоро,
када је краљ Милутин почео прилагати своје пиргу читава властелинства и
бројну стоку по Србији, а доцније и у Византији, наступиле су диференције
између старешине пирга — старца Симеона и управе манастира Хиландара.
Наиме, краљ Милутин је убрзо после оснивања пирга на Хрусији, а свакако
пре 1308 год.,⁶⁹ издао прву даровницу своје пиргу, дајући му у власништво
манастир Св. Никите, више села Бањана у Скопској Црној Гори, — који
је краљ у то доба обновио, — са свима његовим поседима у области Скопља,
Јужне-Бинча Мораве, Призрена и Хвосна. Али, иако се у даровници из-
рично каже: да се властелинство Св. Никите *дарује ѿиргу* и да је то вла-
стелинство дужно да од свега свога годишњег прихода две трећине односи
„мојему ѿиргу“, ипак управа тога властелинства није поверена била старешини
пирга, него игуману хиландарском и целоме братству, које ће између себе
бирати једнога брата и слати га у Св. Никиту за управника — *иконома* тога
властелинства. Шта више, у два става исте повеље, то потпуно јединство

⁶⁸ Monumenta serbica, 61, 81, 82, 122 и 123; Законски споменици, 484 и 485.

⁶⁹ Љ. Стојановић датира ову повељу са 1309—1316 год. (Споменик III, 13), а Ст. Новаковић тачније са „око 1308 год.“ (Закон. спом. 476); али је она несумњиво издата знатно раније (између 1302 и 1308 год.), јер је маја 1308 год. издата већ потврда цара Андроника II за нову — другу даровницу Милутинову пиргу (Зборник за историју Јужне Србије I, 24—26), када је краљ властелинство Св. Никите разделио на два дела, због сукоба између пирга и Хиландара, као што се даље у тексту објашњава.

имања пирга Хрусије и Хиландара, наглашује се још изразитије када се каже: „И да јест *нераздјелим монастир оиџ пирга и пирг оиџ монастира*, н' што не име имјети пирг да му дајџ монастир... и што не има имјети монастир да му подаје пирг — *да је нераздјелимо ничим*“; и додаје: „А то преложих (пренесох) на игумана и на башту (духовника хиландарског) *да се печалују (брину) метохијама и добийки (стоком) фиржаними*“.⁷⁰ Према томе, тај аграрно-правни однос имао би се схватити овако: властелинство Св. Никите, нове задужбине краља Милутина код Скопља, правно и *формално* подлаже се *другој* задужбини краљевој, Св. Вазнесењу на пиргу у Хрусији; али, пошто је старешина тога пирга подвлаштен старешини *шреће* краљеве задужбине, игуману манастира Хиландара, и сам члан управе тога манастира, то ће стварно цела управа хиландарска, под вођством свога игумана и духовника, водити бригу и о том властелинству, као што је води и о свима властелинствима директно дарованих манастиру Хиландару.

Тако је удешено било у теорији; али у пракси су, по свој прилици, одмах избиле несугласице између правног-формалног и стварног господара властелинства Св. Никите, између старешине пирга Симеона и управе манастира Хиландара. На ту мисао нас нарочито упућује потврда, од маја 1308 год., горње Милутинове даровнице, — у знатно измењеном облику, — од византиског цара Андроника II, таста Милутинова, под чијом је влашћу била Света Гора и Хиландар са пиргом Хрусијом. Та је потврда издата, како цар Андроник каже, по специјалној жељи Милутиновој, па је по њој пирг краљев на Хрусији, у аграрно-правним односима, прећутно одвојен од Хиландара, — о коме у потврди нема ни речи, — и постао је самостално властелинство, а његов „старац“ постао је пуноправни властелин села, људи и земаља дарованих пиргу. У потврди се, наиме, изрично каже: „*Мољенија ради ђревисокога краља и зета цар'ства ми, сии хрисовуљ пода царство ми и повељевајет — да јест цр'ква Светога Никите, с' правинами своими, под руку цр'кве Господа Спаса нашего Исуса Христа, јеже на мјестје нарекомјем у Хрисији пиргу*“; а за тим одмах непосредно додаје: „*И једин игумен да облада цр'квама* (Св. Никите и пирга) и сели и метохијама и сваким доходком“; те поново наглашује: да цркву Св. Никите *подлаже* „*под цр'кву иже в' Светој Горје в' пиргу*, и с' всеми правинами јего и метохијама јего и сели“,⁷¹ а односе прама Хиландару уопште и опет не помиње.

Како се, међутим, у Андрониковој потврди не помињу села и земље у области Призрена и Метохије, старог Хвосна, у саставу властелинства Св. Никите, а приводе се друга села и имања у областима Скопља и Полога, којих није било у првој даровници Милутиновој Св. Никити, то је врло вероватно да су ова нова имања дарована пиргу у замену за његова ранија имања у Призрену и Метохији, која су остала Хиландару као његово потпуно власништво — како нас уверава и општи хрисовуљ цара Душана из 1348 год. за сва хиландарска властелинства.⁷² А називање пирга Хрусије „*црквом*“, а не „*ћелијом*“, као и наглашавање да ће *цркве* (Св. Никите и Пирга) бити *под једним игуманом*, који ће управљати „*црквама*“, селима, метохијама и целокупним доходком, натурује нам мисао: да се тиме, можда, није истицала тенденција ове царске повеље, *по жељи краљевој*, да се створи правна база, не само за издвајање самосталног властелинства пирга Хрусије из властелинстава хиландарских, него, евентуално, и за унапређење Ћелије Св. Вазнесења у самосталан манастир („*цркву*“) на челу са игуманом?... Али, како ова друга тежња никад није реализована, то је и прва, која је с другом у тесној вези, само делимично могла успети. — Доцнији односи између Хиландара и пирга Хрусије то нам јасно потврђују.

Да је краљ Милутин сагласан био са новим начином третирања аграрно-правних односа између његовог пирга и Хиландара, наглашеним у потврди

⁷⁰ Споменик III, 14.

⁷¹ Зборник за историју Јужне Србије I, 25.

⁷² Законски споменици, 421¹⁹⁻²⁰.

цара Андроника II од маја 1308 год., уверавају нас и сва остала његова документа по том питању. Тако је он, напр., по свој прилици ускоро после Андроникове потврде властелинства Св. Никите пиргу Хрусији, потврђујући Хиландару дарована добра од краља Уроша I и додавајући своје прилоге (око 1308—1309 год.) одредио сасвим противно ранијим својим начелима: да се сви ждребци који се ождребе од кобила, које је краљ даровао своје пиргу, имају *одводити у пирг* а не у Хиландар, и да над *уљарима — пчеларима* и њиховим породицама, које су дароване, по тој општој повељи, краљевом пиргу, има властeosка права *старешина пирга*, а не игуман хиландарски — „и да *облада* ими *пиржаниј калугер*“.⁷³ А када је после тога избио сукоб између управе Хиландара и старешине пирга Симеона, краљ је новом даровницом, издатом између 1309 и 1316 год.,⁷⁴ све те односе коначно регулисао једном средњом линијом, коју је прихватио и краљ Душан, те су тако уређени односи између Хиландара и пирга Хрусије остали, у главном, кроз цео XIV век — и онда, када су старци Ђелије Светог Вазнесења на пиргу Хрусији напустили пирг и настанили се на самом мору у новосаграђеном манастирићу Св. Василија, по коме је, као што смо видели, убрзо тако назван и стари краљев пирг — „пирг *Василијев* иже на мори *В'знесенија Господња*“⁷⁵ — те се име Хрусија доцније потпуно заборавило...

По тој новој уредби *духовни односи* између пирга и Хиландара остали су, у главном, исти као и других „ћелија“ манастирских: игуман и братство хиландарско могло је бирати само између себе једнога брата за старешину или „*старца*“ у пиргу; а при том се морало pazити да изабрани буде „*духовн муж, пий чр'н'ц, иже јест подобн на шози дело*“. Ранг му је одређен првим местом после игумана и општег манастирског духовника — баште. А збацивање са положаја старешине у пиргу није смело бити ни по чијој вољи, него само по одлуци целог братског сабора и то изузетно за случај „ако се обрјете до њега такова винна, јаже јест подобна извр'женију“.⁷⁶ — Како се не помиње ништа о избору братства старчева у пиргу, то су, по свој прилици, у том питању њему остављене биле одрешене руке да може у своје уже братство примити кога сам он за добро нађе.

Ова веза између пирга и Хиландара остала је до краја; али је било покушаја да се пирг и у тим односима еманципује од Хиландара, те је на пр. 1388 год. пред Црквеним судом у Серезу, поводом једног таквог покушаја, донешена пресуда: да су пиржани дужни покорити се Хиландару и да је једино онај легитимни старешина пирга Василијева кога изабере и постави управа манастира Хиландара.⁷⁷

Друга веза између Хиландара и пирга састојала је у дужности Хиландара: да из главног манастира даје свима онима који живе у пиргу *пийшуну храну, одело и обућу*, у свему по мери коју прописује уредба нарочите манастирске хрисовуље о том питању. На ову дужност краљ је обвезао Хиландар специјалним споразумом, са целим хиландарским братством, када је у накнаду за то *одузео од пирга властелинство Св. Никиће код Скопља*, па га, заједно са властелинством Св. Петке у Тморанима, *даровао директно Хиландару*.⁷⁸ Утврђујући овај однос краљ је, под претњом тешког проклетства, заклео све надлежне чиноце у Хиландару да свагда савесно извршују дату обавезу — докле год буде постојао манастир. Изгледа, међутим, да су ове обавезе ипак ускоро постале тешке Хиландару, када је краљ Милутин већ неколико година после тога (око 1317—1321 год.) нашао за потребно, да са својим

⁷³ Monumenta serbica, 62 и 63.

⁷⁴ Ibid., 79—82 и срав. Законски споменици, 478—481.

⁷⁵ Monumenta serbica, 263.

⁷⁶ Ibid., 80 и 81.

⁷⁷ Petit et Karablev, Actes de Chilandar I, бр. 158.

⁷⁸ Monumenta serbica, 79. — О Св. Петци у Тморанима и њеним ктиторима сравни Р. Грујић, Протосеаст Прибо, властелин у Скопској области прве половине XIII в., Гласник Скоп, науч. др. XII, 269—271.

пиржаним старцем Симеоном, за нови дар од 1800 перпера у готовом, купи од хиландарске управе три привилегована братска удела — „комада“ или „аделфата“ за издржавање тројице калуђера Ћелије краљеве на пиргу. У сачуваном уговору о тој погодби који је потписао хиландарски игуман Гервасије, каже се: „...и з’говоривше се в’си (братија хиландарска) *продаше Келии краљевства* ми В’знесенију, пиргу иже на мори, 3 комате — 2 да се дају в’ пирг живуштим в’ Келии тој, а трети комат да се даје Светој Троици — хљеба, вина, масла, сочива, одежде и обуште; и од всего ч’то буде всјеј братии суштеј в’ манастири, то и тјем да давајут до гдје стои Света Гора и наш манастир Хиландар — да јест в’ покој и утјешеније братии, а краљевству ми в’ помен“. Најзад, краљ је на крају овога уговора у једном ставу дао нагласити: да је уделе за свој пирг купио од Хиландара стога — „да не буде *тешко* манастиру до којего љубо време (издржавање калуђера у пиргу)“.⁷⁹

Из овога уговора сазнајемо још: да су при крају владе краља Милутина у његовом пиргу на мору живела само два калуђера, а трећи се налазио у Ћелији Свете Троице, коју је сигурно неки од стараца пиржаних подигао на имању које је припадало пиргу. — Та је ћелија била, по свој прилици, на месту *Спасова вода*, јер се из једног акта, у Хиландарском архиву, из 1685 год. види: да је на том месту постојала стара разорена Ћелија са црквом Свете Троице, коју је 1671 год. обновио старац Никанор, назвавши је „*Скиџом* Свете Троице на Спасовој води“.⁸⁰

Да су пиргом на Хрусији заиста управљали најугледнији „старци“ хиландарски види се и по томе што се међу њима у првој половини XIV века помињу и два *башти*е (Теодосије и Антоније), општи духовници хиландарски, који су у управи манастирској заузимали прво место после игумана и редовно у братству највише поштовани били; а раније су они обично становали на пиргу Св. Преображења, задужбини краља Уроша I. Башта Антоније је био један од најугледнијих старешина пирга на Хрусији уопште, те је успео, као што смо напред утврдили, да, са одобрењем целог хиландарског братства, за време цара Душана, сагради нову Ћелију Светога Василија на једном морском гребену код хиландарског пристаништа и тамо пресели седиште старешине краљевога пирга на Хрусији. — Он је том приликом обдарио Хиландар са 200 перпера у корист побољшања „аделфата“, купљених од краља Милутина и старца Симеона, те је одређено, посебним закључком братскога сабора: „да му се дају по закону, како башти Теодосију и попу Матеју и пр’вим старцем преже њих бившим, за годину како су пр’ви узаконили — 24 литре масла, 3 папуче и 2 калиге (*caligae*, *καλιγιον* = монашка обућа налик на сандале), и вина оканица за д’н, како јест преже било. И за хљеб, како буде в’зможно Антонију башти да си узима: или хљебом или житом да му се даје“. Сем тога, признавајући Антонијеве заслуге за Хиландар, сабор је одредио: да му се, поред његова досадашња два братска дела или „комата“ за дружину, даје и трећи део (за трећег брата), по обичају како је и раније „његова дружина“ примала; а на вољу му се оставља хоће ли он тај део да прима у самом Хиландару (разуме се за калуђера кога он одабере и који ће се његовим звати) или „доље у пиргу на море“⁸¹ — ако у своје братство узме још једног калуђера...

Већ ово куповање, у више махова, привилегованих „аделфата“ или братствених делова у Хиландару за братство пирга на Хрусији, јасно показује: да више није могло бити речи о потпуној заједници имања Хиландара и пирга, те је несумњиво да се онај став, у последњој Милутиновој даровници пиргу, о *јединству* њиховом — „*сии же пирг не отлучии краљевство ми од манастира, н’ иаче да јединствује с манастирем*“⁸² — има схватити само као

⁷⁹ Законски споменици, 485.

⁸⁰ Гласник XLIV, 265—271.

⁸¹ Ibid., 264.

⁸² Monumenta serbica, 79.

наредба о њиховом духовном јединству, а никако и о јединству њихових материјалних добара. То у осталом речито потврђују и други ставови те исте повеље, у којима се категорички наређује: да нити хиландарски игуман, нити ико други из манастира, нема никакве власти ни права — „да њема над тјем области“ — над имовином пирга, коју је краљ даровао пиргу и коју ће још дати, као ни над оном имовином коју је стекао или ће стећи или откуд било на дар добити старац пирга; а исто тако ни над оним што је тадашњи старац у пиргу Симеон свога са собом донео; јер је све то „изв'н области монастирске“, „ње писано у хрисовуље монастирском“ и дато је потпуно „в' област старцу“ — старешини пирга.⁸³ Шта више, под претњом проклетства краљ је забранио: да хиландарски игуман, башта (ако случајно није он сам старац у пиргу), иконом и еклесијарх, нити ико други, било лично или у име управе манастирске, узме шта било из цркве у пиргу, као и ван ње, ма то било и само за привремену залогу: — „И никтоже да недр'знет в'зети от тога ч'то што је дало краљевство ми својеј кјелии, рекше пиргу, јеже сут в'нутр потребе и јаже сут изв'н цркве, ни игумен... ни у купно име, ни у залогу никоим образом.⁸⁴ Аште ли кто в'змет да га м'сти (да му се освети) Светоје В'знесеније... и да јест проклет...“ А да неби било никакове сумње о чему се ту све ради, краљ је дао у повељи набројати све главне објекте тадашње имовине свога пирга:

а) у цркви — књиге, иконе, завесе, крстове, златне и сребрне сасуде „и ино све мало и гољемо“; и

б) ван цркве — винограде, маслињаке, кобиле, говеда, овце и козе, као и „все што је дало краљевство ми на име пиргу“.⁸⁵

Истом повељом, пошто је спорно властелинство Св. Никите код Скопља изузето испод власти старешине пирга и предато у потпуно власништво Хиландару, као први откуп за „аделфате“ калуђера у пиргу, краљ је пиргу даровао ново властелинство — село Куцово у Струмској области, у близини старог приморског града Рендине на Орфанском Заливу. А да и за то властелинство неби доцније дошло до спора између Хиландара и пирга, краљ је дао унети у ову своју даровницу став, који несумњиво утврђује: да се тим даром оснива од Хиландара потпуно независно властелинство пирга Св. Вазнесења на Хрусији — „И сега села не испросих, (од Византиских царава Андроника II и Михаила, вели краљ), на име монастирско, ни га дах монастиру (Хиландару), н' да им обладаа стар'ц њрјевивајеј в' сем пиргу храма Светаго В'знесенија“.⁸⁶

Све те нове уредбе краља Милутина потврдио је и пећски архиепископ Сава III (1309—1316 год.) са својим Синодом, те је тиме ударен правни и стварни основ и свима потоњим потпуно независним властелинствима пирга на Хрусији, доцнијег Василијевог пирга.

5. ВЛАСТЕЛИНСТВА ПИРГА ХРУСИЈЕ — ВАСИЛИЈЕВА

Прво властелинство које је краљев пирг на Хрусији добио, у незгодној заједници са Хиландаром, било је властелинство манастира Св. Никите у области Скопља, Јужне-Бинча Мораве, Призрена и Хвосна (пре 1308 год.). Оно је доцније раздвојено на два дела, те су села у области Скопља и Јужне Мораве, као што смо видели, припала директно пиргу, а села у области Призрена и Хвосна добио је у потпуно власништво Хиландар (1308 г.). Како Хиландарци ни са тим нису били задовољни краљ Милутин је дао Хиландару, новом повељом (1309—1316 год.), цело властелинство Св. Никите, а у замену за то даровао је своје пиргу властелинство села Куцова у Струмској области. — Овом властелинству додали су доцније по једно село краљ

⁸³ Ibid., 80 и 81.

⁸⁴ Ова и нешто ранија слична наређења Милутинова понавља, готово од речи до речи, и краљ Душан у својој даровници од 1331 год. (Monumenta serbica, 123—124),

⁸⁵ Monumenta serbica, 80,

⁸⁶ Ibidem.

Душан (око 1331 год.) и његова удовица царица Јелена (око 1361 год.). 1 јануара 1345 год. Душан је дао пиргу и села и земље у области Липљана на данашњем Косову; а кнегиња Милица, монахиња Евгенија, са својим синовима Стефаном и Вуком, приложила је (око 1395—1402 год.) једно село у области Јужне Мораве — код Гиљана.

За ова властелинства или метохије ваљало је постављати управнике или икономе. По првој даровници Милутиновој, која је Св. Никиту и његове метохе дала у заједничко властелинство пиргу и Хиландару, краљ је бригу о метохијама и стоци свога пирга пренео („преложих“) на игумана и башту хиландарског и одредио: да игуман, по дјелову са баштом и целим братством, бира и поставља једног од браће за икономом у Св. Никити.⁸⁷ Када је доцније краљ потпуно оделио имање пирга од Хиландара и старешину пирга поставио за пуноправног властелина метохија дарованих пиргу, разуме се да је тада било не само његово право него и дужност да поставља своје икономе по метохијама. Али, како он то није могао чинити из свога ужег братства у пиргу, које је бројало само два или три члана, то је он, по свој прилици, у споразуму са игуманом и баштом, постављао за икономе калуђере из свога ширег братства у Хиландару — јер је он, као што смо видели, и као самосталан властелин, припадао братству хиландарском са рангом одмах после игумана и баште.⁸⁸

Икономи су, по утврђеном правилу и обичајима, а нарочито „по закону Св. Саве“, доцније и по Душановом Законику, управљали метохијама, постављали помоћно особље, десечаре и друге, узимали приходе, одређивали работе и судили у већини спорова и кривица поданика са поверених им властелинстава. У даровницама за пирг на Хрусији сачувало се о тим односима врло мало, али се из једне Душанове даровнице око 1331 год. види, да је краљ Милутин и о томе издао извесна наређења у једној својој хрисовуљи, која се међутим није сачувала. Краљ Душан, наиме, у даровници својој за властелинство пирга у области Липљана на Косову и Сухогрла у Метохији, између осталог, каже: „И да им (поданицима тога властелинства) њест суда развје пред краљем и пред икономом настојештим, н' да работају цркви законом Светаго Сави, што им повељева иконом, *јакоче јесѣ иисано в' хрисовули дједа краљевсѣва ми, свѣтаго краља*“.⁸⁹

И о државним повластицама и имунитетима поданика властелинстава пирга на Хрусији сачувано је врло мало детаљних података. Само се у две повеље каже: да су ослобођени од сваке државне „работе“ и сваког државног „данка“ или „од свих малих и великих работа“; а више детаља даје једино поменута даровница Душанова око 1331 год. у којој се каже: „И где се обрјетају људије Келије Спасови, пирга, у Липљани и у Сухогрље или инде где, освободи их краљевство ми от позоба и приселице, провода, соколар', псар', оранија, жетве, сјенокоше, винограда, градних работ, војске и *просѣо рѣшии оѣ всѣх работѣ краљевсѣва ми малих и великих*“.⁹⁰

У тој даровници од нарочитог је интереса и констатација: да је краљевим *оѣроцима* у селу Словињу на Косову допуштено било да сами одлуче хоће ли да остану и даље у краљевој—државној служби или желе да буду предати новооснованом властелинству пирга на Хрусији; па је њих девет отрока, међу њима један је био ковач, замолило да буду додељени новом црквеном властелинству. — Пред набрајањем њихових имена у повељи се каже: „И се *оѣроци, кои су ѣољубили цр'кв...*“ На сличан начин остављено је на вољу и парохијским свештеницима у том новом светогорском властелинству, да се одлуче хоће ли да остану на својим досадашњим положајима под јурисдикцијом новог властелина, који је ван Српске Краљевине, или желе да пређу у које друго

⁸⁷ Споменик III, 14.

⁸⁸ Monumenta serbica, 80.

⁸⁹ Ibid., 123.

⁹⁰ Ibidem.

црквено властелинство чији је господар у Краљевини: „И њојови, колици се обретају своими породицама, и колици њољубе цр'кв у земљи краљевствва ми, да греду свободно“.⁹¹

Сем ово неколико наведених интересантних чињеница, нема у сачуваним даровницама никаквих других важнијих података о аграрно-правним односима у властелинствима пирга Хрусије—Василијева; а по областима та су властелинства овако расподељена била:

а) *Скојска обласћ*. — По даровници краља Милутина између 1302 и 1308 год. пирг је добио цело властелинство Св. Никите, нове краљеве задужбине.⁹² Црква манастира Св. Никите и данас постоји изнад села Бањана и Горњана⁹³ у Скопској Црној Гори (сл. 10). Њеном властелинству припадала су тада у области Скопља села: *Бањани*, који су дотле били краљевска пронија, *Пребужда*, *Лойушане* и *Глуси*, као и *манасџир Св. Николе под градом Кожљем* са својим селом, засељима и свима њиховим „правинама“. Сем тога, томе властелинству припадало је још и „место“ *Красџавац* и *каџун влаха* — пастира.⁹⁴ Другом Милутиновом повељом, коју је маја 1308 год. потврдио цар Андроник II, знатно је проширено властелинство Св. Никите у области Скопља, свакако на место одузетих му ранијих поседа у области Призрена и Хвосна. Истина, у новој повељи не помиње се више ни манастир Св. Николе под кожљем на Пчињи,⁹⁵ са својим имањима, ни место *Краставац* у Скопској Црној Гори, али се, зато, поред свих осталих ранијих имања, набрајају и нова села, земље и цркве у Скопској Црној Гори, на падинама планине Жеден и Скопском Пољу. Тако је у *Скојској Црној Гори* новодаровано било село *Блаице* изнад цркве Св. Никите и пола села *Клчевишџа* — данашњег Кучевишта. Под *Жеденом* — место *Добри Дол*, са границама до међе села Радуше, где је удовица властелина *Борише* — *Боришица*, купила још осам вретена њива и даровала их цркви; за тим место *Винишџа*, које се пружало до брега Селкова; место *Доња Јачр'мница*; место *Доње Кочково*, данас село Кучково; и место Апокавково, чија је граница ишла до Срта (до планинског гребена). У *Скојском Пољу* — место *Љубени*, данашњи заселак села Бардоваца, са црквом Св. Николе, виноградима, воденицама и осталим земљама у границама његовим. У близини тога села била је и земља *Пребужда*, која се у овој повељи назива селом, а пружала се између пута Бањани — „град“ Скопље и Лепенца све до места које се звало, па и данас се зове *Жељезно*; — сву ту земљу, са баштама („периволи“), воденицама и осталим поседима, држао је много раније неки властеличић *Жегр Радомир* с браћом. Сем тога властелинство Св. Никите имало је својих њива и у *Лисичјима* („у Лисичах“) у *Скојском Блаицу*, један виноград у селу *Побужју*, које је припадало властелинству Св. Ђорђа Скопског⁹⁶ и један у *Долу Пурешеву*; а за напасање стоке, коју су пазили власи, и стоке поданика Св. Никите и пирга, дароване су 4 планине: *Љубоџен*, *Плас* и две *Сошње*.

Најзад, у самом Скопљу краљ је даровао властелинству Св. Никите две цркве: *Свету Богородицу*, властелинке *Боришице*, са њивама, виноградима и људима, који су били под влашћу те цркве; и цркву *Св. Јована Крстишеља*, коју је подигао сам краљ Милутин. Сем тога, црква Св. Никите имала је о својој храмовној слави сваке године да прима из Скопља приходе од „ца-

⁹¹ Monumenta serbica, 122 и 123

⁹² Срав. Данило, Животи, 138 и Споменик III, 113—114. — О архитектури цркве Св. Никите писао је покојни арх. Жарко Татић у Гласнику Скопског научног друштва XII, 127—134; а о њеном живопису Ф. Месеснел у Годишњаку Скоп. Филосф. факултета, I (1930), 139—154.

⁹³ Горњани се не помињу у Милутиновој повељи, као ни у Андрониковој, а они су знатно ближи цркви Св. Никите него Бањани, те су, по свој прилици, развили се доцније у посебно село из горњег заселка села Бањана, па су отуда и име добили.

⁹⁴ Споменик III, 14

⁹⁵ Срав. о Св. Николи под Кожљем у Р. Грујић, Лична властелинства срп. цркв. претставника у XIV и XV веку, Гласник Скопског научног друштва XIII, 49—50

⁹⁶ Срав. Р. Грујић, Властелинство Св. Ђорђа код Скопља од XI—XV века, Гласник Скопског научног друштва XI, 56.

рина“ са три трга скопска — „от *трьех ѿр'гов царина на свако љешо, на ѿросвештеније, јегда јестѣ ѿразник цр'квни*“; а у селу Глуси, испод цркве Св. Никите, имало је њено властелинство и једног *војника-ѿронијара* Георгија, званог Кало-Ђурђе Репана.⁹⁷

Већина села дарованих у Скопској области овом властелинству и данас постоји скоро под истим именом; нестало је само Пребужде и Лопушана, а измењени су и неки називи „места“, те их је данас тешко идентификовати.

Трећом повељом (око 1309—1316 год.) краљ Милутин је одузео цело ово властелинство од свога пирга на Хрусији и дао га манастиру Хиландару; али је доцније оно одузето и од Хиландара, јер ни једног од поменутих његових села нема у попису села свих хиландарских властелинстава приликом генералне потврде цара Душана од 1348 год.⁹⁸ за сва имања манастира Хиландара и његовог пирга Хрусије.

— б) *Полошка или Тејтовска област*. — У овој области добило је властелинство Св. Никите и пирга другом повељом Милутиновом, (пре маја 1308 год.), два села: *Нерашће*, у данашњој општини Рогачевској у Доњем Пологу, и *Радејево*, данашње Радијовце у општини Брвеничкој истога среза. Радејево је, поред винограда и воденица (на Вардару) имало још и *двор*, који је раније држао (ваљда као пронију?) властелин Вратислав.⁹⁹

И ова села одузета су од пирга заједно са целим властелинством Св. Никите око 1309—1316 год.

в) *Призренска област*. — Пирг Хрусија добио је имања у овој области првом даровницом Милутиновом пре 1308 год. Тако је у *самом Призрену* добио *парохијску цркву Св. Димитрија*, са њеним метохијама и људима настањеним у Призрену; затим, југозападно од Призрена, на левој страни Бистрице, *манастир Св. Димитрија* код села *Билуше* (данас Биљуша у општини Оча-Заградска), заједно са тим селом, његовим засељима и правима; и најзад два села у старој Средачкој жупи: *Локвице*, код Дрвенграда више Бистрице, и *Живињане*, прво суседно село у истој општини Локвичкој, заједно са њиховим засељима.¹⁰⁰ Цркве Св. Димитрија у Призрену и истоименог манастира у Билуши давно већ нема, али сва три села и данас постоје под истим именима у Шарпланинском срезу. — Сва та имања одузета су од пирга другом повељом Милутиновом пре маја 1308 год. и предата су Хиландару, у чијем се власништву, у главном сва, помињу и 1348 год. по општој потврди цара Душана.

На граници Призренске и Хвостанске области добио је пирг краљев, — једном повељом Милутиновом око 1302—1309 год. издатом Хиландару, — у *ѿланини Горачеву* у данашњем Подгорском срезу, један *уљаник-ѿчелињак*, са три пчеларске породице: Ђурђица, Радослава и Продана, чија је дужност била да снабдевају *пирг воском* — „*да јестѣ свештѣ Сѿасу*“, па да стога имају стално одржавати пчелињак у добром стању и за случај да пчеле којим било начином погину дужни су били сами да уреде нов пчелињак, а зато су ослобођени од свих других краљевских и црквених работа. Они ће бити под влашћу калуђера у пиргу, а заштиту ће им пружати чиновници црквеног властелинства — „*цр'квни владалци*“ — манастира Хиландара, који је у тој области имао много добара и свог управника — иконома за та добра. На истој *ѿланини Горачеву*, истом повељом, краљ је дао своје пиргу и 24 *кобиле* из своје ергеле, па је одредио: да те кобиле чувају и напасају четири влаха (Уричић Радомир с браћом, Јан с децом, Драгослав Добретић с браћом и Братослав М'ња с децом), које је он дао, од својих влаха, Хиландару за тај посао. Сав мушки приплод од тих кобила одводиће се у пирг; али старешина пирга није дужан био да води бригу о храни и оделу тих пастира, као ни о исхрани

⁹⁷ Р. Грујић, Три хиландарске повеље, Зборник за историју Јужне Србије I, 24—25.

⁹⁸ Ст. Новаковић, Законски споменици, 417—423.

⁹⁹ Р. Грујић, Три хиландарске повеље, Зборник I, 24.

¹⁰⁰ Споменик III, 14—15.

пастуха, јер је главни задатак тих пастира био да воде бригу о кобилама хиландарског властелинства, па ће то властелинство и со давати пиржаним кобилама као и својима.¹⁰¹ — Ова имања остала су пиргу и после одузимања, другом Милутиновом повељом (пре маја 1308 год.), од пирга свих села и земаља у Призренској и Хвостанској области и предавања њихова у потпуно власништво Хиландару.

г) *Хвостанска област или Метохија*. — Првом даровницом Милутиновом добило је властелинство Св. Никите, а с њим и пирг на Хрусиди, једно село и у области старог Хвосна, данашње Метохије. То је било село *Лесковац*, које и данас лежи, под истим именом, са обе стране једне речице, у општини Злокућанској среза Источког. Раније је то село дато било на уживање неком властеличићу Богоју, те је сад краљ одредио да он може и даље остати у том селу (као црквени пронијар) док игуман хиландарски, као властелин, то буде хтео; а чим му игуман откаже има да се сели куд хоће.¹⁰² Лесковац је такође прешао у потпуно власништво Хиландара другом даровницом Милутиновом (пре маја 1308 год.), па се налази и 1348 год.¹⁰³ у попису међу метохијским селима манастира Хиландара.

Једном даровницом краља Душана око 1331 год. пирг на Хрусиди добио је шест кућа поданика — меропаха, са нешто ораница, ливада и винограда у области села *Сухогрла*, у ранијој жупи Кујавчи, а у данашњем Пећском Подгору. Старешине кућа беху: Ђура Михановић, Војко Задраговић, Миљун Добројевић, Прибан Храпојевић, Прељуб Угодчић и Премил; а *земље* је било: ступ (њива) Мрежица и три ступа под путем, који иде из села Бање у село Костр'ц, до пута који води од Рудника у Братонино и до међа села Бање под брдом; *ливада*, звана Јелха, над путем, који иде од Жакова у Дрен, и *пола винограда* званог Губавча.¹⁰⁴ — Није ми познато докле су ове земље и куће остале у поседу пирга на Хрусиди.

д) *Струмска област*. — Већ смо раније нагласили, да је прва имања у овој области добио пирг на Хрусиди, у исто време (око 1309—1316 год.), када је дефинитивно, у корист Хиландара, изгубио цело властелинство Св. Никите са селима по Скопској, Полошкој, Призренској и Хвостанској области. Тада је краљ Милутин, како сам каже у повељи, измолио од византијских царева Андроника II и Михаила, село *Куцово* у њиховој држави, које и данас постоји под именом Куцос близу старог приморског града Рендине на Орфанском Заливу. То село, које је лежало тада у непосредној близини главног дела хиландарских метохија у Струмској области, краљ је даровао своје пиргу — заједно са виноградима и дохотцима „и с' vsјеми правинами села тога“.¹⁰⁵ Краљ Душан је 1 јануара 1345 год. појачао ту метохију, на заузимање свога духовника, хиландарског старца Амфилохија, са селом *Гајдарохором*,¹⁰⁶ у непосредном суседству Куцова, и његовим засеоцима *Валавиром*, *Куцулаши* и *Прклишишима*; уз то је дао, такође ту у близини, *земљу* коју је раније држао неки Србо у границама села Куцова, Липсохора, Јемнухова, Ипатова и Градца (данас Кастри); а за тим и једну *воденицу* код зграфског села Мармареје, уз један млин хиландарски¹⁰⁷ (в. сл. 11). — На Србовој земљи развило се доцније село, које се данас зове *Зервохори*; а постоји још и старо село Гајдарохор под именом *Гајдохор*. — Најзад, овим селима пирга

¹⁰¹ Monumenta serbica, 61—62.

¹⁰² Споменик III, 14.

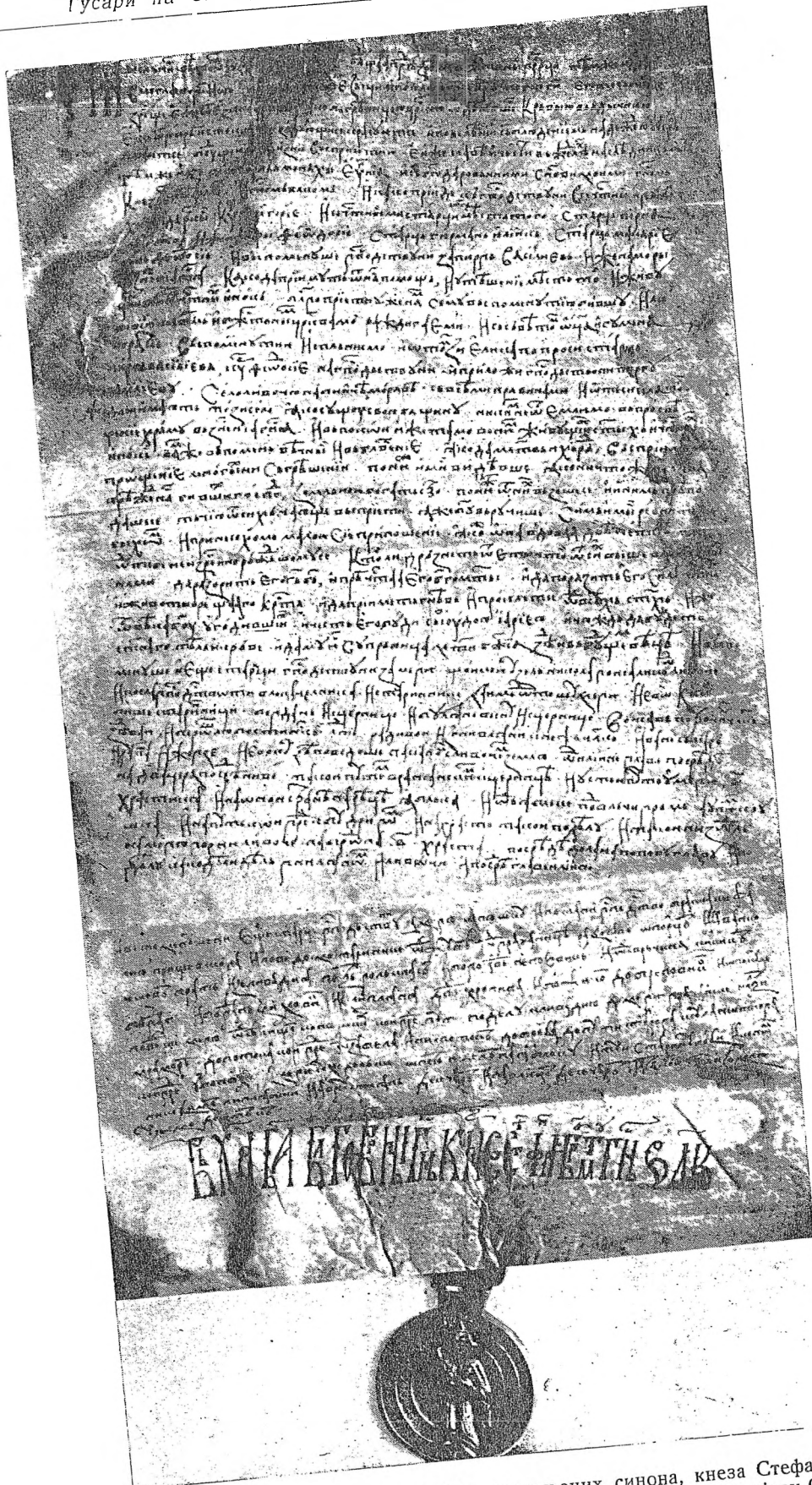
¹⁰³ Законски споменици, 420, в.

¹⁰⁴ Monumenta serbica, 123.

¹⁰⁵ Ibid., 80.

¹⁰⁶ Т. Флоринский, Аѳонские акты, 67, и Ст. Новаковић, Законски споменици, 488, погрешно су прочитали *Гондарохор*, место *Гајдарохор*, док је код Petit et Korablev (Actes de Chil. II, 479) тачно, што се види и на приложеној овде фототипији те повеље (сл. 11).

¹⁰⁷ О свему овоме види детаљно код Р. Грујића, Топографија хиланд метохија у Солун. и Струмској области, Зборник посвећен Цвијићу 1924 год.; а нарочито исправку у питању села Мармореје на стр. 14¹² сепаратног отиска

Сл. 12. — Даровница кнегиње Милице и њених синова, кнеза Стефана и господина Вука, издата око 1395—1402 год., пиргу Василијеву-Св. Вазнесења, за село Ливочу на Бинча Морави код Гиљана.

Хрусије у Струмској области, придружила је, око 1361 год., и свој дар удовица Душанова царица Јелена, када је хиландарском пиргу на мору приложила баштину некога *Паџриџија* (данас село *Паџрик*), у близини осталих села: „Георгија ради, својего јеје калоугера, јегоже сама в’спитје — јако да има кивернију (од *κωβέρνῆσις* = издржавање, опскрба) в’саку и покој тога ради в’ том светјем мјесте Светије Гори“.¹⁰⁸

ђ) *Липљанска област*, данас *Косово Поље*. — Првом даровницом краља Душана, око 1331 год., а на заузимање хиландарског баште Андонија, који је тада био старешина пирга на Хрусији, добио је тај пирг разна имања и људе и у области Липљана. Пре свега је добио *цркву Св. Богородице* у тргу, данашњем селу *Липљани*, са *сџујом земље* код цркве и са целим *приходом од „пирга“* липљанскога — „да јест свешта матери Божјој (липљанској)“. За тим село *Словиње*, које је онда имало своје међе са Гуштерицом, Добротином, Смолушом и Суходолом. У том селу било је тада 14 кућа *меројоха* (поп Другош, Богдан Стефановић, Воихна Зепаша с браћом, Драгија с братом, Милко с братом, Драгија Будић, Петар Воислалић, Обрад Кијевчев сестричић с братом, Дабижив Миљковић с братом, Драгиша Петровић с братом, Хох’л из Липљана с децом, Станимир Ур’брашновић с братом и Обрад Ратај с братом) и 9 *ојшрока* (Брз, Прибихвал, Крајко, Миљен, Прибоје ковач са шурацима, Станко, Краислав, Бероје и Добромисл Штимљанин). — Назад, у близини те метохије дата је пиргу и једна *пљанина Млечни*, која се диже изнад старе жупе Сириниће.¹⁰⁹

Да је ово властелинство још и крајем XIV или почетком XV века припадало пиргу на Хрусији, тада званом Василијевом пиргу, уверава нас даровница кнегиње Милице, монахиње Евгеније, и њених синова, кнеза Стефана и господина Вука, око 1395—1402 год., јер се у њој каже: да је кир Теодосије, *сџарац* пирга Василијева, приликом своје посете кнегињи и њеним синовима, замолио их да даду уредити и спорне међе селишта Коњуха на Косову; по томе изгледа да је једном приликом и Коњушко селиште припало пиргу, иако за то немамо директне потврде. Комисија од осам „*сџариника*“ (Радосав Опорац и Иванко Лешев брат из Грачанице, Петар Голклас и Богослав Ненојевић из Ливађа, Богдан Кикић и Богдан Миховић из Сврчина, Давид Хропина и Божић Добреновић из Липљана), под вођством приштевског кефалије (поглавара) Бранка, свршила је тај посао и установила међе коњушке према Грачаници, Ливађу и Суходолу. — Из истог документа сазнајемо да је пирг Василијев имао тада за метохију своју на Косову посебног *иконома* (Никодима), који се звао *иконом липљански*, и да је тај имао два *десечара* (Августијана и Пављеца),¹¹⁰ на основу чега се с правом може претпоставити: да је метохија пирга Хрусије-Василијева на Косову, на прелазу из XIV у XV век, имала знатно већи број домова него у првој половини XIV века (око 1331 год.) када је основана.

е) *Област Лужне-Бинча Мораве, код Гиљана*. — Већ првом и другом даровницом (пре маја 1308 год.) краљ Милутин је даровао властелинству Св. Никите „у Моравје село *Смира*“, које се назива „*Измира*“ у потврди цара Андроника II.¹¹¹ Оно је постало директно хиландарско трећом даровницом краљевом оком 1309—1316 год., али га већ 1348 год. нема у попису хиландарских имања. Међутим, село *Смира* постоји и данас у општини Вагинској среза Гиљанског, а цео један крај око горњег тока Бинча Мораве назива се *Изморник*.

Друго село у тој области, *Ливочу*, данас Горњи и Доњи Ливоч у општини Партешкој код Гиљана, даровала је пиргу Василијеву кнегиња

¹⁰⁸ Petit et Korablev, Actes de Chil. II, 526.

¹⁰⁹ Monumenta serbica, 122—123.

¹¹⁰ Ibid, 264.

¹¹¹ Споменик III, 14; Р. Грујић, Три Хиландарске повеље, Зборник I, 25.

Милица, монахиња Евгенија, са својим синовима око 1395—1402 год., на молбу старца Теодосија. У даровници се каже: „и приложи господство ни пиргу Василијеву село Ливочу на Бин'чје Моравје с' vsјeми правинами и отеси села тога, јако да си имајуиџи шoзи село јако сушшју своју баишину, никим неотјемљемо, в' просвештеније храму В'знесенија Господња и в' покој иже тамо в' њем живуштиих светих и ч'стних инок, нам же в' помен вјечни и в' благословеније, јако да молитв их ради в'сприимем проштение многих ни с'грјешениа, ѡ ѡеже и ми видјевше, јако ничшoже ѡлзева (користи) ѡрежде нас бивших гoсѡд земљноје богаш'шво, ѡеже оѡ њих в'зеше се и иним ѡреѡдаше се, ш'чију (само) оѡ сих чајушше (треба очекивати) в'сѡриети (да ће се примити), јаже Богу в'ручише се“.¹¹² А како је властеличић суседног села Пасиане, Никола Гојсалић, раније окрњио неке међе тога села, то је, под вођством челника Вука, послата на терен комисија од 8 сѡарника (Богдан и Буљан из Црнице, Воислав—Потрочин човек, Здеваја и Берош — људи манастира Љубостиње, Радивој из Гнивљана, човек кнежев, те Суљар Иван и Рапаш из Жегре), да утврде међе Ливоче с Пасијани и они су то учинили и детаљно у повељу унели.¹¹³

То је уједно и последњи, по времену, податак који имамо о властеским добрима старог Милутиновог пирга на Хрусији.

Рад. М. Грујић

RÉSUMÉ

Les pirates au Mont Athos et la tour fortifiée (pirgos) de Hrousija à Hilandar, du XIIe au XVe siècle

Les cinq parties de cet article sont consacrées en général aux moyens de défense que possédait au moyen-âge le Mont Athos, à leurs tâches stratégiques combinées, d'ordre régulier et séculier, et spécialement à une grande tour fortifiée, bâtie avec une solidité extrême, nommée Hrousija, située sur le rivage maritime du Mont Athos et destinée à protéger le monastère serbe de Hilandar contre les attaques des brigands. L'article est divisé selon le plan suivant:

1. *Les pirates et les fortifications du Mont Athos.* — L'auteur expose les causes qui ont le plus contribué au développement de l'architecture des bâtiments monastiques du Mont Athos, du XIIe au XVe siècle, dans le sens stratégique, et en particulier à la construction, en 1302, de la tour de Hrousija.

2. *La tour fortifiée de Hrousija, à Hilandar.* — L'auteur fixe l'emplacement de cette tour et expose son rapport avec la tour de Vasili qui fut élevée en 1348 et 1354 à proximité de Hrousija, sur une falaise du rivage, du côté du port de Hilandar.

3. *Les luttes de l'abbé (iguman) Danilo avec les brigands, de 1307 à 1310.* — On retrace ici les pénibles et curieuses péripéties de la lutte que soutint l'intrépide abbé de Hilandar, Danilo, plus tard historiographe et archevêque serbe (1324—1337), contre les troupes de brigands espagnols et turcs qui pillèrent pendant trois ans le Mont Athos.

¹¹² Monumenta serbica, 263, и срав. фототипију повеље овде (сл. 12).

¹¹³ Ibid., 263—264.

4. *Rapports de la tour de Hrousija et du monastère de Hilandar.* — On y voit les rapports spirituels et temporels de la tour de Hrousija, comme personne civile, avec sa maison mère, le monastère de Hilandar, avec lequel elle resta toujours en relations spirituelles mais dont elle se sépara graduellement, quant aux biens temporels, jusqu' à acquérir une indépendance seigneuriale presque complète, avec des biens considérables situés en diverses provinces de la Serbie et de Byzance.

5. *Les domaines de la tour de Hrousija-Vasili.* — On parle ici des rapports agraro-juridiques de cette fameuse tour serbe à travers tout le XIVe siècle et l' on situe ses possessions en hommes, villages, terres et autres biens territoriaux dans la région de Skoplje, Prizren, Tetovo, Peć, dans le Golfe d' Orphan sur la mer Egée, à Kosovo et dans la région de la Morava-Binča méridionale de Giljane.
